ИСКРИ ОТ ЖЕРТВЕНАТА КЛАДА НА МАКЕДОНИЯ И ТРАКИЯ

Марио Цветков
Васил Станчев
Борис Николов

ИСКРИ ОТ ЖЕРТВЕНАТА КЛАДА НА МАКЕДОНИЯ И ТРАКИЯ

скарирал: Ж.Войников

Васил Станчев
Марио Цветков
Борис Николов

Издава ВМРО-СМД, София
Предпечатна подготовка - ЕТ "Накра", гр. Раднево
Компютърно оформление и дизайн - Николай Тодоров
Коректор - Мариана Цветкова

Настоящата книга посвещаваме на 125-ата годишнина от рождението на Иван Гарванов и на всички онези, които отдадоха живота и младостта си за възкресяването на Санстефанска България.

От Авторите
и ВМРО "ИВАН ГАРВАНОВ" - Стара Загора

"Тръгнем ли мислено назад по неравните друмища, ще съзрем един до друг много върхове, изправили внушителен ръст в далечното и близкото ни минало. До всеки от тези върхове нашите предци са се изкачвали с цената на неимоверни усилия и жертви. Затова всеки от тях е символ на несломимата воля да се опази земята ни от чужди посегателства, да се защитят свободата и националното ни единство.

Знайно е, че по законите на пространствената перспектива, колкото повече се отдалечаваш от един предмет, толкова повече той се смалява. В историята е обратното. Дистанцията на годините сякаш очиства големите събития от страничните наслоения, за да кристализират те по-ясно. Тогава те се възвисяват и се издигат на шеметна висота. Тогава ние, далечните потомци, разбираме по-добре значението на събитията, защото имаме възможността да ги сравним с други."

Симеон Дамянов

Вместо увод

Старозагорската общественост има своя подчертан принос към революционните борби на нашия народ за освобождението на братята, останали все още под робство, след Руско-Турската освободителна война от 1877 - 1878 година.

За всички скъпи чеда на България, в това число и за Старозагорци, участвували в революционните борби, след години Христо Силянов, с чувство на преклонение и признателност ще напише: "Те са истинските избраници на нацията."

Несправедливите каузи на Берлинския договор от месец Юли 1878г. разпокъсват Санстефанска България на Княжество България, Автономна област Румелия, а Македония и Одринска Тракия остават в пределите на Турция. Това решение подтиква българите от тези области да продължат борбата за пълно обединение с майката Родина.

Задачите пред освободителното ни движение се различават от тези през 70-те години на XIX век, тъй като обстановката вече е коренно променена. То трябва да се бори не само за премахването на турската феодално-бюрократична система, но и да преодолее влиянието на гръцката, сръбската, а по-късно и на румънската пропаганда.

Даме Груев подчертава следното:"Понеже сръбската пропаганда беше вече започнала да действува в Македония и ние поради това се бяхме сепнали и мислехме, че трябва да се тури на дневен ред идеята за освобождението на Македония, преди да успее сръбската пропаганда да се засили и раздроби народа."

На 23 октомври 1893г. в град Солун е поставено началото на легендата, наречена Вътрешна Македоно-Одринска Революционна Организация (ВМОРО). Тя е основана от македонските българи, Даме Груев от с.Смилево, д-р Христо Татарчев от гр.Ресен, Иван Хаджиниколов от гр.Кукуш, Петър Попарсов от с.Богомила, Велешко, д-р Антон Димитров от с.Айватово, Солунско и Христо Батанджиев от гр.Гюмендже.

Още в началото ВМОРО е предизвикана да започне борба срещу аспирациите на Сърбия и Гърция към територии, в които живее компактно българско население.

Тя трябва да даде преди всичко отпор на гоненията на властта и да вдъхне кураж на преследваните, да ограничи преда-

телствата.

Изпълнението на тези задачи ЦК възлага на сформираните през 1898 г. околийски агитационно-организаторски чети. Именно те, за кратко време, революционизират и укрепват селата. По този начин ВМОРО успя да покрие с широка мрежа от комитети Македония и Одринска Тракия. В революционното движение се включват както интелигенцията, така и обикновените хора от българското население.

Друг център на българското освободително движение в Македония и Тракия е създадената през март 1895 г. в София Македоно-Одринска организация на Княжество България, която се ръководи от Македоно-Одрински Върховен Комитет (за краткост ВМОК). През различаните периоди негови председатели са били: Трайко Китанчев, ген. Данаил Николаев, инж. Христо Станишев, Борис Сарафов, Стоян Михайловски и ген. Иван Цончев. Опитът за намеса на ВМОК в пряката дейност на ВМОРО среща отпора на нейните ръководни дейци. Това довежда и до разцеплението във ВМОК през 1902 г., когато част от неговите дейци създават алтернативен ВМОК, ръководен от инж. Хр. Станишев, който е за сближаване и оказване подкрепа на ВМОРО в нейната свещена борба.

Комитетът Михайловски - Цончев предизвиква въстание в Горноджумайско през есента на 1902 г.

След Горнодужмайското въстание местното население е тласнато към решителни действия, последвани от масови насилия и репресии, след като правителството увеличава многократно войските си и им поставя една-единствена задача - да разгромят комитетската мрежа в двете области. Непрекъснатите сблъсъци на четите с войската нажежават допълнително атмосферата.

При така създалата се обстановка ЦК на ВМОРО е принуден да свика конгрес в Солун от 2 до 4 януари 1903 г. и да вземе решение за въстание. Той възлага на всеки революционен окръг да проведе свой конгрес и да обсъди плана за действие по време на въстанието.

В тази връзка се провеждат окръжните конгреси в с. Смилево и в местността "Петрова нива" на Битолския и Одринския революционен окръг.

Жребият е хвърлен. До всички райони се изпращат окръжни с оказания за действие, както и възвания до народа.

На 20 юли 1903 г., навръх Илинден, избухва въстанието в Битолския окръг. Изненадано от първите успехи на въстанието, правителството се окопитва. Възложена е задача на Омер Ружди паша да се справи с бунта. По-късно той е заменен от Назър паша, който вече разполага с 80-хилядна армия, въоръжена с артилерия и кавалерия. Отделни военни колони тръгват в различни посоки със задача да обграждат планинските масиви и по този начин да унищожат и пленят всички въстанически сили.

По това време, на 5 срещу 6 август, на ден Преображение, в Странджа избухва въстанието, подготвено от одринските българи. Така Одринско се присъединява към въстаналите от Битолско, последвани от тези в Солунско.

Както става известно по-късно, срещу общо 26 408 въстаници турското правителство насочва 300-хилядна армия. Редовният аскер и придружаващият го башибозук не успяват да ликвидират маневриращите чети из планинските масиви и прилагат ненадминати насилия и жестокости, достигащи до нечуван садизъм, спрямо мирното население.

Борбата за свобода, независимост и присъединяване към свободното отечество на македонските и тракийските българи се превръща в неделима същност и за старозагорци.

Известно е, че само в Македония 13 души вземат пряко участие в подготовката и провеждането на Илинденското въстание, а 17 са революционерите, които не вземат участие във въстанието, но работят в поробените земи през периода 1904-1908 г.

По-голяма част от тях се подвизават главно в областта, включена между реките Струма и Вардар - Горноджумайско, Малешевско, Струмишко, Радовишко, Кочанско и др. Отделни революционери прехвърлят река Вардар и действуват в Западна Македония, където са в услуга на революционното дело в Гевгелийско, Прилепско, Велешко и Скопско. Една малка част повдигат духа на населението от Югозападна Македония и Леринско, Ресенско, Охридско и Костурско. Девет от тях намират смъртта си в дебрите на македонските планини, сражавайки се с враговете на отечеството.

Точният брой на участниците в освободителните борби в Одринска Тракия не е напълно известен, поради липса на достатъчен архивен и мемоарен материал за разглеждания пери-

од.

Целта на нашия скромен труд е да запознаем читателите с имената, живота и делото на героите.

от Авторите

СПИСЪК

на Старозагорци,взели участие в Национално–освободителната и културно–просветната борба в Македония и Одринска Тракия

А. Ръководни дейци от ЦК на ВМОРО и задгранични представители:

1. Иван Георгиев Гарванов
2. Христо Апостолов Матов

Б. Ръководни дейци на окръжни структури на ВМОРО :

1. Константин (Вълчо) Антонов
2. Петър Андреев
3. Тота Дончева

В. Войводи:

1. Борис Георгиев Тиков
2. Георги Попов - Яврикoв
3. Димитър Андонов
4. Димитър Георгиев Загорски
5. Димитър Петко Маджаров
6. Димо Николов Славов
7. Дончо Тодоров - Гайтанджиев
8. Марин Георгиев
9. Наню Момчев
10. Нестор Байков Тенев
11. Никола (Кольо) Вълчев
12. Никола (Николай) Дечев

13. Никола (Николай) Георгиев Дочев
14. Никола Костов Жеков – Жекоолу
15. Стефан Иванов Чавдаров
16. Тодор Георгиев Дочев
17. Тачо Хаджистоенчев
18. Христо Старшията

Г. Подвойводи:

1. Васил Попов
2. Стойно Ганев Черногорски

Д. Четници:

1. Аданаси Василию
2. Ангел Атанасов
3. Ангел Диамандиев
4. Ангел Янаков
5. Андо Панайотов
6. Андон Атанасов
7. Андон Вълчев
8. Андон Павлов
9. Андон Христов
10. Атанас Димитров
11. Атанас Ламбров
12. Атанас Наумов
13. Атанас Стоянов
14. Богдан Ацев Баров
15. Боньо Стоянов
16. Васил Д.Манолевски
17. Васил Костов
18. Васил Тодоров
19. Георги Христов Стайнов

20. Димитър Ил.Кавгазов
21. Димо Василев
22. Димо Тютюнджиев
23. Диньо Динев
24. Иван Колчев Хаджигенчев
25. Иван Хаджиноколов Стефанов
26. Иван Хаджистоенчев
27. Илия Атанасов
28. Йосиф (Йоско) Панайотов
29. Киро Цветков
30. Коста Кръстев
31. Коста Янаков
32. Костадин Черепов
33. Марко Несторов Марков
34. Митьо Ламбрев
35. Наум Андонов
36. Наум Ламбров
37. Никола Георгиев
38. Никола Христов
39. Петър Вангелов
40. Петър Михайлов
41. Петър Чапкънов
42. Слави Николов Славов
43. Сотир Вълчев
44. Сотир Филипов
45. Ставри Чолов
46. Стефан Вълчев
47. Стойчо Н.Струпчев
48. Стоян Иванов
49. Стоян Илиев
50. Стоян Медникаров
51. Тодор Д.Ангелов

52. Тодор Иванов Чанлийски
53. Тодор Марков
54. Трайко Ангелов
55. Тръндо Стоянов
56. фелдфебел Димов
57. Филип Апостолов
58. Група войници

Е. Ръководни дейци на местни структури:

1.Димитър Ачков
2. Дякон (Евтимий) Шапкарев
3. Иван Славов
4. Никола Каишев
5. Стамо Гогов Урумов

Ж. Културно–просветни дейци и черковници:

1. Александър Екзарх
2. Андрей Славов Тошев
3. Митрополит Методий Кусев
4. Митрополит Борис Охридски
5. Митрополит Григорий Охридски и Пелагонийски
6. Начо Атанасов Начев
7. Олга Георгиева
8. Райна Каназирева
9. Слави Костов Жеков
10. Стефан К.Салгънджиев

ИВАН ГЕОРГИЕВ ГАРВАНОВ
(1869 - 1907)

Иван Гарванов в годините 1892 - 1894 - на специализация във Виена.

Роден е на 23.12.1869г. в Стара Загора в богато семейство. По време на Априлското въстание вижда как в дома му се леят куршуми и се трупа оръжие. По всяка вероятност е присъствал на обесването на Кольо Ганчев и Господин Михайловски и е видял гаврата на турците с труповете на обесените. Тогава трепва и първата искра на омразата към поробителите. Към това се прибавя и убийството на баща му, дядо му и чичо му по време на Руско-турската освободителна война при опожаряването на Стара Загора. Малкият Йван, майка му и сестра му се спасяват чрез бягство през Балкана и спират в Търново.

Скромен, прилежен, винаги весел, той се превръща в естествен център на внимание сред своите съученици и им е сочен за пример. "Първоначалното си образование-спомня си той пред проф.Милетич - получих в Стара Загора до V клас. Тъкмо през време на Съединението бях отишъл в Пловдив и се прекъсна обучението. Купих си цървули и отидох с другари в казармата за доброволец, но не ме приеха."

След завършване на Пловдивската реална гимназия с отличие през 1888г. се завръща в Стара Загора и става учител в Третокласното мъжко училище за една година. На следващата година е приет за студент във Физико - математическия факултет на Висшето Софийско училище, което завършва с отличие като първенец. За това е изпратен на специализация във Виена. След две години се завръща в България с високопрестижната академична титла "д-р" , присъдена му въз основа на неговия труд "Върху вътрешното триене на маслата и тяхната про-

Nationalbibliothek,
392.398-B. (L.D.)
1894 1,2/A.B,3

873

Über die innere Reibung in Ölen und deren Änderung mit der Temperatur

von

J. G. Garvanoff.

Aus dem physikalisch-chemischen Institute der k. k. Universität in Wien

(Mit 2 Textfiguren.)

(Vorgelegt in der Sitzung am 12. Juli 1894.)

Насловната страница на научно-изследователския труд на Иван Гарванов. След блестящата защита, комисията му присъжда академичната титла "Doctor"

се съгласява.

"Винаги, когато ми додат на ум тия минути - спомня си А.Тошев - аз се питам дали сторих добро, като отдалечих Гарванов от професорската катедра и от семейното му огнище. Дали той със своите несъмнени дарби нямаше да бъде по-полезен на строго научно поприще? И все пак се утешавам с мисълта, че интензивната дейност, която този честен труженик разви през дългите години в Македония и като учител и особено като неустрашим революционер, не бе по-малко ползотворна. Защото Гарванов работи с жар и с вярата на апостол, готов да сложи костите си за народното дело. Като днес помня, че когато на път от Ниш за Солун навлязохме в плодородното Овче поле, отдето ясно се виждат очертанията на импозампната Шар планина, Гарванов, очарован от гледката, промълви: "За тази земя заслужава човек да жертва и живота си!"

Отначало Гарванов се отдава само на учителската си професия(води часовете по физика и математика) и стои настрана от борбите между революционерите и "еволюционистите" (хората, подкрепящи политиката на България и затова наричани още "църковници").

През 1896 година в Солун като инспектор идва и приятелят му от Софийското Висше училище Дамян(Даме) Груев. На димяна от температурата."

През лятото на 1894 година Иван Гарванов е в Стара Загора и очаква своето назначение за асистент във Висшето Софийско училище. По същото време в Стара Загора е и неговият приятел Андрей Славов Тошев, бъдещ министър-председател на Царство България, тогавашен учител в Българската мъжка гимназия "Св. св. Кирил и Методий в град Солун. Той предлага на Иван Гарванов да стане учител в същата гимназия. След няколко разговора Гарванов

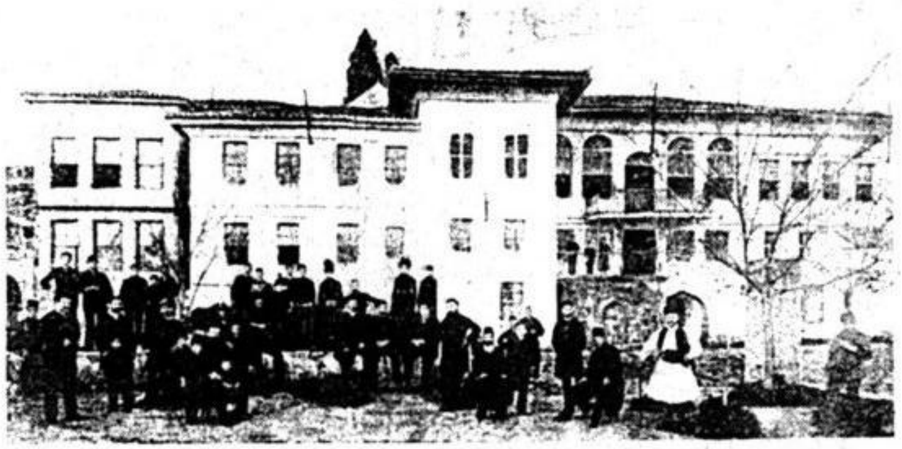

Солунската българска мъжка гимназия "Св. св. Кирил и Методий", основана от митрополит Методий Кусев, в която учителствуват Иван Гарванов и Андрей Тошев. Неин директор по-рано е бил Начо Ат.Начев.

ректно отправения въпрос: "Готов ли си да мреш за Македония?" отговаря, че не отрича нуждата да се организира населението и се обявява за привърженик на последователните етапи.

През 1897-98 година се основава "Тайното революционно братство", като неговата цел е да се коригират делата на Вътрешната организация и да не се избързва с избухването на революцията. Започва се тайно издаване на хектографския вестник "Борба" , пропагандиращ идеите на Братството.

Начело на тази организация застава Иван Гарванов.

Съществуването и дейността на Братството среща противодействие както от страна на ВМОРО, така и от ВК на ВМОК.

Новосъздадената организация бързо създава клонове в Солун, Ахъчелебийско, Гюмерджина, Дедеагач, Сер, Велес и други, като буди опасения и сред сръбската пропаганда в Македония с откритото си заявление, че ще се бори срещу всякакви чужди пропаганди.

На 3 Юни 1898 година, в кафене "Коломбо" в Солун е убит Христо Ганев, учител по химия в Българската гимназия и член на Революционното Братство, а Иван Гарванов е тежко ранен от сърбомана Пейчиновски, при опит да спаси другаря си.

За показания героизъм, Гарванов е награден лично от княз Фердинанд с орден "Граждански заслуги."

В периода 1898-1900 година, отношенията между ВМОРО и

Братството постепенно се влошават и се стига едва ли не до възможност за взаимно изтребление. И ако Гарванов носеше в себе си грандоманщината на Сандански, можеше да се стигне и до там. Но след проучване на отношението на ВМОК, правителството и екзарха към създалото се положение, Гарванов и голяма част от неговите съмишленици достигат до идеята за помирение и сливане с ВМОРО, за да не страда освободителната борба в Македония и Одринско от разцепление и отслабване.

Създателите на легендата, наречена ВМОРО - (в горния ред от ляво на дясно – д-р Христо Татарчев, Даме Груев и Иван Хаджиноколов; на долния ред от ляво на дясно Христо Батанджиев, д-р Антон Димитров и Петър Попарсов).

В резултат на постигнатото споразумение, е включен по един представител в организациите по места и един в ЦК. По правило, като ръководител Гарванов трябвало да бъде включен в ЦК, ала това не става. Той е кооптиран в състава на Солунския комитет. Въпреки извършената неправда, самото време го поставя начело на ЦК.

Това става след Солунската афера от януари 1901 година, която е предизвикана от разкритията на Милан Михайлов, член на ВМОРО, който след ареста не издържа на инквизициите в Солун и прави пълни разкрития на нему известните ръководители в Солун и по места. Малко преди да бъде арестуван, Иван Хаджиниколов, натоварва Иван Гарванов и Спас Мартинов да продължат дейността на ЦК, като им предоставя шифрите, каналите, химическото мастило за връзките с провинцията и ВК в София.

Още в първите седмици, новият ЦК начело с Иван Гарванов, си поставя следните задачи:

Учителското тяло на Българската мъжка гимназия в Солун, сред което е и Иван Гарванов(вторият седнал от ляво на дясно).

1. Да попълни и укрепи пострадалите райони от аферата
2. Да се ограничат разкритията до минимум
3. Да се изнасят сведения в пресата за извършените жестокости от страна на властта
4. Да се информират консулите и да се организира среща с пострадалите
5. Да се запознаят чуждите кореспонденти с положението в страната
6. Да се продължи закупуването на оръжие

Настъпва бързо съживяване на Организацията, което е забелязано и в София: "Оттатък Рила и Родопите революционното движение, въпреки миналогодишната катастрофа е усилило енергията си и расте надеждата за едно близко и светло бъдеще." Това се дължи и на Иван Гарванов, който според д-р Хр. Татарчев е: "... волева натура с благородна амбиция и индуктивно рефлексен ум".

Новоизбраното почти по същото време ръководство на ВК в София, начело с Михайловски - ген. Цончев довежда до прибързаното Горноджумайско въстание от есента на 1902 година, което нанася тежки вреди на ВМОРО, не само във въстаналия район, но и в други райони на Македония и Одринско. Извършват се нови афери и надвисва опасност от унищожаване на комитетската мрежа и прибиране на оръжието, събрано с много труд и лишения от страна на организираните членове. Гарванов и ЦК, преценяват, че подготовката за въстание все още не е завършена, но поради репресиите от страна на турските власти, революционната ситуация е стигнала до степен, когато трудно се удържа. Това налага да се свика конгрес в Солун от 2 до 4 януари 1903 година, председателствуван от Иван Гарванов.

След аргументираните доводи на Гарванов(подкрепен от Анастас Лозанчев - представител на Битолския окръжен комитет) в полза на въстанието, след тридневни дебати, се взема

Иван Гарванов като председател на ЦК на ВМОРО (I.1901 - IV.1903г.)

решение за "повсеместно стратегическовъстание".

ЦК на ВМОРО възлага на Иван Гарванов и Велко Думев да запознаят по-видните дейци, намиращи се в София и Задграничното представителство с взетото решение.

В София те срещат горещата поддръжка на част от дейците на организацията(в лицето на Христо Матов, д-р Хр. Татарчев и др.) и противопоставянето на други (водени от Гьорче Петров).

След дълги спорове, за Задграничното представителство и останалите по-видни дейци не остава нищо друго, освен да препоръча на Гарванов и Думев Софийското решение за предстоящата акция и да настоява пред тях да се действа за отлагане на въстанието, за колкото може по-късно.

На 15, 16 и 17 април 1903, година в Солун се извършват най-големите атентати в историята на Балканите, от групата на "гемеджиите ."

Даме, Гоце и Гарванов, говорейки поотделно с представители на групата, се опитват да ги отложат за по-късно, когато ще избухне въстанието, за да не се нанесе вреда на общото дело, ала всичко е напразно. Атентатите в Солун стават факт.

Въпреки своята голяма любов и проявената безпримерна саможертва и героизъм, "гемеджиите" нанасят вреда на освободителното движение. В резултат на тридневните атентати в Солун, ВМОРО понася огромни материални и морални загуби. Святото дело, на което се е обрекла, е обвинено в анархизъм от целия цивилизован свят, а самият ЦК, начело с Гарванов, е арестуван."

"Обезглавен бе преди всичко Централния комитет - пише Хр.Силянов - в едно време, когато часовете бяха от значение за подготовката на предстоящото въстание. Загубата на Иван Гарванов бе незапълнима. Нямаше между легалните деятели във вътрешността човек с неговата осведоменост върху работите в цялата област, за да се наложи като легален вожд и да запази авторитета на обединителния център."

Докато Иван Гарванов е в затвора и минава процеса срещу него и останалите арестувани (осъден е на 101г. затвор и е откаран в Акия), избухва Илинденско-Преображенското въстание.

На пръв поглед то не успява, ала всеизвестна истина е, че 300-хилядната армия на поробителя не можа да разгроми въстаническите сили в Битолския окръг.

Общо през Илинденско-Преображенското въстание турската армия дава загуби в жива сила близо три пъти повече, отколкото в Гръцко-Турската война от 1897г. Този скромен факт показва, че въстаническата армия не отстъпва по нищо на редовните армии на Турция и Гърция.

Главният щаб, за да запази мирното население от издевателствата и гаврата, на 14 октомври 1903г. издава заповед за прекратяване на въстаническите действия и укриване на оръжието по тайни места. Революцията трябва да продължи скрито до достигане на заветната цел - автономия на Македония и Одринско.

Във връзка с Българо-турското споразумение от 26 март 1904г., участниците във въстанието са амнистирани. Благодарение на това, Иван Гарванов е освободен и се завръща в България. Назначен е за учител във Втора мъжка гимназия в София, където започва да ръководи и фонда за подпомагане на бедните ученици.

В края на 1904г., в Кратовско се провежда конгреса на Скопския революционен окръг. На този революционен конгрес Даме Груев е избран за председател на окръжното ръководство, а Иван Гарванов за задграничен представител. Изборът му не е случаен. По този повод проф.Милетич пише: "Към него пак се обръщаха за съвет и съдействие от много страни из вътрешността на Македония и от ден на ден упражняваше все по-голямо влияние като ръководна личност."

Тежките условия за борба, настъпилото отчаяние сред населението и революционните дейци, множеството неравни сражения срещу турските войски, сръбските въоръжени чети и гръцките андарти, отдалечаването на идеала за скорошно освобождение и обединение и разочарованието от политиката на официална България – всичко това довежда до засилване и изостряне на противоречията във ВМОРО, по оценката за дейността на Организацията, средствата, пътищата и насоките в развитието на освободителното дело. Формират се идейни тече-

ния, стига се дори до формално разделяне на Организацията на "левица" и "десница".

Дейците на "левицата" се групират около ръководителите на Серския и Струмишкия революционни окръзи - Яне Сандански и Хр.Чернопеев. Относно бъдещото устройство и действие на Организацията те приемат формулата "пълна децентрализация , федеративност, най-строго прилагане на изборното начало", без да се съобразяват с действителността. Една от причините за това може би ни обяснява Михаил Герджиков, който пише:"Сандански беше озлобен, че други се прославиха (по време на въстанието - б.н), особено Сарафов, а той не беше нищо направил." Жалкото е, че към Серската група се присъединяват и такива изтъкнати водачи като Пере Тошев и Гьорче Петров.

На противоположни позиции са умерените във ВМОРО, начело с Хр.Матов, Иван Гарванов и д-р Хр.Татарчев, които се очертават като "традиционалисти" - за придържане към структурата и устройството на Организацията отпреди въстанието, за спазване на постановките, залегнали в Първия устав на ВМОРО. Настоява се също за запазване на всестранните връзки и контакти с България и нейните правителства, които си остават главната и единствена опора на освободителната борба на българите в Македония и Одринско. Според тях идеята за автономия на Македония си остава в сила като тактически лозунг, като етап по пътя към пълното освобождение и обединение.

По този повод, един от теоретиците на ВМОРО, Петко Пенчев, бивш сандинист, пише: "Това бяха революционери (Груев, Гарванов. Матов и Татарчев - б.н.) с ясни и здрави схващания за естеството и възможностите на македонското освободително движение, както и за същината на българския национализъм. Еднакво със Серчани и те възприемаха идеала за автономна Македония, но не като реакция срещу въображаемия български империализъм, а като една практическа необходимост. При тогавашната междубалканска и международна обстановка, един реален политик не можеше да иска повече."

На проведения през месец септември 1905 година Първи общ конгрес на ВМОРО, известен като Рилски, левицата печели абсолютно влияние, благодарение на отстъпчивостта на "традиционалистите" , за да не се разбие единството на организацията. Само за една година резултатите са катастрофални, дори за самия Серски окръг, По въпросите на децентрализма, духовното съзнание, училищата, църквите, общините, данъчните отношения, икономическия гнет, както и за влизането на другите народности в Организацията претърпяват пълен крах.

Сандинистите, ръководени от желанието си за разправа, и не отчитайки собствените си грешки, започват със своите заговори. През октомври 1906 година, на заседание в Рилския манастир, е взето решение за ликвидирането на Дамян Груев, Борис Сарафов, Иван Гарванов и Христо Матов. Мотивът за взетото решение е, че дейността им противоречи на целите на ВМОРО. Тези намерения на сандинистите са подкрепени от Гьорче Петров, Петър Попарсов и, за жалост, от Пере Тошев.

През декември, 1906 година, е убит Даме Груев. Почти за всеки става ясно, че по-нататъшното единство е вече невъзможно.

В такава обстановка започват заседанията на Втория общ конгрес на ВМОРО в София - сред делегатите е и Иван Гарванов. Яне Сандански, виждайки се в малцинство, се оттегля заедно със своите привърженици от по-нататъшната работа на конгреса, под предлог, че същият трябвало да се проведе във вътрешността, а не в София. Това налага останалите делегати да съставят едно съвещателно събрание, за да се избегне по-нататъшната криза и анархия в организацията. Изработено е изложение до членовете на околийските и окръжни комитети (подписано и от Гарванов - б.н.), с което се приканват да продължат своята нормална дейност. Препоръчва им се да изберат Задгранични представители за връзка.

Това е осъществено от Солунския, Скопския и Битолския революционни окръзи. Те определят за свои представители Иван Гарванов, Христо Матов и Борис Сарафов.

По този повод Христо Силянов по-късно ще напише: "Тримата избрани бяха най-крупните личности на съвещателното тяло. Като съчетание на способностите, те се допълваха един други: съчетаваха се самообладанието и любовта към ред и система на Матова, упоритата енергия на Гарванова, въодушевлението и обаянието на Сарафова."

Фактор за добрата съвместна дейност на тримата Задгранични представители е и стила на работа на Христо Матов, подобен на този на Гарванов. Ето как го формулира самият Матов

пред Евтим Спространов:"Докато не обмисля добре, никога не почвам. Да се спречкам с човек, който заслужава да го убия, докато реша, дали ще постъпя право или не, той може да ме убие. Аз не съм за бърза и минутна работа. Аз вървя бавно, но здраво. Щом обмисля нещо, върша го пък, без да спирам."

След провалянето на общия конгрес, Серчани продължават напъните си за издигане на интернационализма като знаме, въпреки явната агресивност на чуждите пропаганди и жестокостта на турските власти. Това ги изолира от ВМОРО и от българското общество. Недоволството срещу Сандански се увеличава дори и в окръга му (Серския). След Петко Пенчев, го напускат воеводите Ст.Мълчанков, Георги Занков, Михаил Даев и Петър Милев. Това се потвърждава и от Андрей Тошев в "Поверителен доклад от 1907г. "Мимо големите пакости, които е направил (Яне Сандански - б.н.) на българското население, той не е без влияние върху последното, благодарение на тиранията, що упражнява върху му. Иначе не може да се обясни неговото безпрепятствено скитане из този край от седем години насам. Впрочем, и за него няма какво да се говори много, защото делата му отдавна са му създали печална слава. През месец ноември 1906г. в навечерието, когато щял да за минава за България, в три дена той е заклал 19 селяни, които смятал за свои врагове. Това е единичен пример за многобройните негови геройства.

МЕЛНИШКИ РАЙОН

Макар Сандански да е окръжен войвода, със своите тридесет души четници, той се навърта най-вече в този район, гдето е бич за населението."

Екзарх Йосиф I пише в своя дневник: "Сандански със социалистите сее терор и социализъм в Македония. "

"Сандански пък, Чернопеев и др. - пише Христо Матов - сами полуинтелигентни, демагогстваха с тия (социалистически - б.н.) теории пред полуинтелигентните и пред масата без да могат на дело да приложат нещо от тия теории. Тям им трябваше някой теоретик, който да дава известно оправдание, известна принципна санкция на тяхното вироглавство и отцепничество, което всъщност имаше за основа не друго, а амбиция (и за жал

просташка амбиция), която подире ги доведе, особено Сандански, до позора да бъдат турски мекерета."

Това представлява човекът Сандански, възхваляван от някои наши и Скопски историци.

Виждайки, че губи битката в идеологическата борба за налагане на доктриниерските си теории, вродената му жестокост

Тримата задгранични представители на ЦК на ВМОРО – 1907г. (от ляво на дясно: Иван Гарванов, Христо Матов и Борис Сарафов).

впоследствие го довежда до още по-голямо падение.

Групата около Гарванов, Матов и Сарафов вижда изход от задълбочаващата се криза във ВМОРО с провеждането на нов общ конгрес. За целта се подготвя издаването на вестник "Илинден , който да разясни пред българската общественост идейните и тактическите различия между двата лагера. В редколегията му се включват Васил Пасков, П.К.Яворов и Петко Пенчев.

За съжаление, още вторият брой на вестника от 1 декември 1907 година, излиза с траурни рамки за Иван Гарванов и Борис Сарафов, които са убити от Тодор Паница.

Началото на тази трагедия започва от разчистването на сметките на Яне Сандански с драмския войвода Михаил Даев от Балчик, който в продължение на двадесет дни е разследван и осъден от Серския окръжен комитет, под ръководството на Яне Сандански. На 30 октомври 1907г. е екзекутиран и заровен

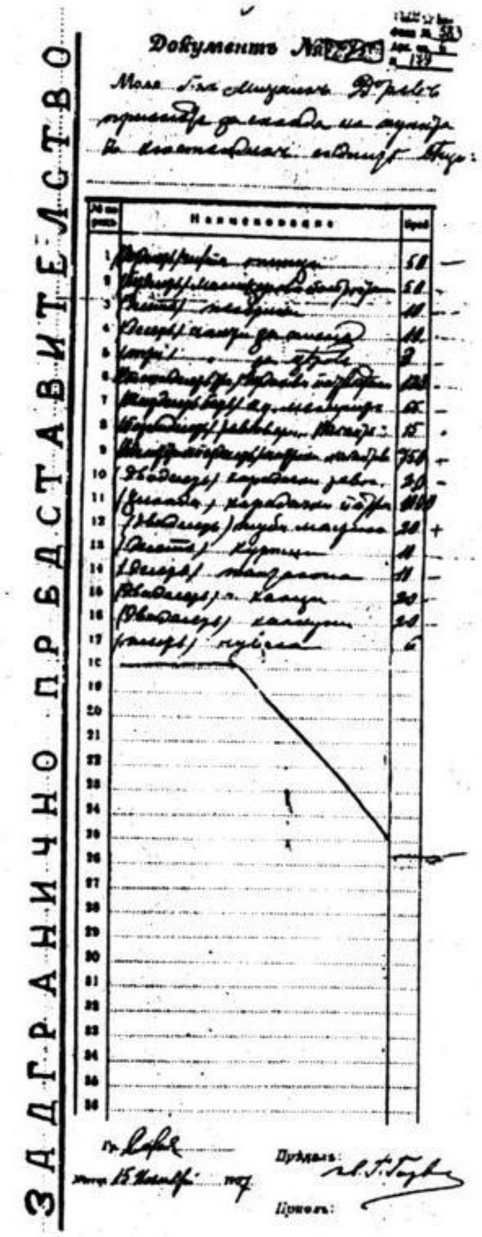

Документ, издаден от Задграничното представителство на ВМОРО, под който личи подписа на Ив.Гарванов, за изпращане на оръжие и други вещи на пункта в Кюстендил.

край с.Либяхово Неврокопско (дн. с.Илинден, Гоцеделчевско - б.н.). Вината на Даев е в това,че не приема стила и методите на Сандански и търси връзка с Гарванов, Матов и Сарафов.

Окръжният комитет на Серския революционен окръг в състав: Яне Сандански, Георги Скрижевски, Чудомир Кантарджиев, Александър Буйнов и Таската Серски се обявяват за самозвани съдии и още на 10 октомври 1907г. осъждат на смърт Гарванов, Сарафов и Матов. За екзекутор е избран Тодор Паница. С това тяхно решение се поставя началото на една опасна тенденция в развитието на ВМОРО. По този повод Скопският историограф д-р Михайло Миноски пише в "Златна книга за ВМРО, (издадена по случай 100-годишнината от създаването на Организацията - б.н.):"Смъртните присъди бяха изпълнени без предварително да бъдат потвърдени от Централния Комитет на Организацията. Това беше опасен прецедент с далечни последици. Веднъж приет, този начин за отстраняване на опонентите става правило при решаване на споровете между идейните течения в македонското освободително движение, което се оказва пагубно за него. Това явление става символ на самоунищожението, познато като "македонски синдром."

Всъщност се забелязват две нарушения на устава на ВМОРО: Окръжният Серски комитет е създаден само от нелегални дейци и издаването на смъртните присъди от войвода нагоре може да се решава от самия ЦК.

Идвайки в София, Паница се среща с Петко Пенчев, който разказва за тази среща следното:"Паница се обърна към мене приблизително със същата мотивировка, както и Даев: "Борбата е обявена, дайте ми възможност да унищожа Сандански". Пенчев го съветва, както и Даев, че всичко ще се реши от предстоящия конгрес и е по-добре да вземе свободната Кумановска околия. Ала според плана си, Паница се запознава с тримата Задгранични представители - Гарванов, Матов и Срафов - и провежда редица срещи с тях.

Къщата на Сарафови, където са убити Иван Гарванов и Борис Сарафов.

Бързо настъпва черният 28 ноември 1907г., когато вечерта на ул. Осогово -36, Тодор Паница натиска спусъците на двата "Наганта" и простреля с по един куршум Иван Гарванов и Борис Сарафов. Съдбата се оказва благосклонна към Христо Матов, който не успява да отиде на тази среща в дома на Сарафови, за да бъде убит.

Ала убийството на Гарванов, Сарафов и Матов е било планирано и от "Македонския" комитет в Белград. Сръбският комитет плаща на Тодор Паница, за да извърши убийството. Парите му са предадени от Георги Герджикович, сръбски офицер, родом от Гевгели (дн. Република Македония - б.н.), участник в Илинденското въстание. Допълнително са проведени срещи на сандинистите с представители и на руската политическа поли-

ция, резидиращи в София.

Цялата страна и всички приятели на македонското освободително движение са потресени от убийството на двамата изтъкнати водачи. Радостни са само враговете в Истамбул, Атина и Белград.

В брой 2, вестник "Илинден пише:"С череп, пронизан от злодейска ръка, той (Иван Гарванов - б.н.) спи своя вечен сън. Човекът, с името на когото е свързана цяла една революционна епоха човекът, който остана неуязвим от куршумите на сръбската пропаганда и който щастливо се избави от оковите на вечното заточение, трябваше днес да падне сред столицата от ударите на собствените си другари... Тая жестока участ Гарванов я очакваше. Той знаеше престъпните замисли на амбицирани честолюбци, които искат да налагат на Организацията със силата на своя меч; той виждаше престъпните агитации на известни кръгове в духа на взаимното изтребление и бе предупреждаван неведнъж от близки и приятели за грозящата го опасност, но той не се пазеше. Той се беше посветил на едно дело, което иска пълно себеотрицание и нему бе безразлично къде ще го намери смъртта - тук или там".

А ето и оценката на Васил Пасков:"Човек-стихия, който не знаеше спънки, който не се боеше от интриги и клевети, човек, за когото борбата бе единствения символ на живота и който живееше само в нея, но без да напуска нито за миг крайната цел, такъв човек бе Гарванов. Неговата гранитна воля, на която равна мъчно може да се посочи, завладяваше и налагаше. И това налагане бе напълно естествено: без предварителна умисъл, без тиранически похвати и без да срещне негодувание или недоверие. Гарванов бе роден за водител и ако ръката на подлия убиец не бе покосила тъй рано неговия живот, той скоро би групирал разединените сили на Организацията и би я направил пак тъй мощна, пак тъй стихийна и заплашителна, каквато бе и преди. Това бе неговият идеал и той бе на път да го постигне, но уви, той умря с несбъднати мечти... "

Погребението на двамата водители се превръща в рядко виждано събитие за столицата. На него присъстват майката и сестрата на Гарванов, семейството на войводата Димитър Загорски и други старозагорци.

Може би, случайно или не, след като войводите вдигат и понасят ковчезите, мъката на природата и хората сякаш се сли-

Аутопсия на телата на убитите от Тодор Паница Борис Сарафов и Иван Гарванов, в присъствието на техни съратници и почитатели.

ва. Надгробните речи и заупокойната молитва се четат при пороен дъжд. Струйки от сълзи и дъжд се сливат по лицата на присъстващите, сред които са депутати и министри.

Убиецът и духовните поробители успяват да напуснат пределите на страната и да се прехвърлят в Турция невредими, но съидейниците на Гарванов и Сарафов от този момент нататък ще дирят под дърво и камък "самозваните съдии" - Яне Сандански, Александър Буйнов, Георги Скрижевски и Чудомир Кантарджиев. Защо бягат точно в Турция? Може би точен отговор ни дава писмото на д-р Татарчев до Ноел Бъкстон: "Но Сандански и хората му са тези, които плениха мис Стоун, които се опитваха да пленят сър Елиът, които убиха Гарванов и Сарафов, и т.н., и шепа отделни анархисти, които се опитват да ловят риба в мътна вода;тези хора, които бяха обявени извън закона от българския съд;банда от убийци, които живееха в Пирин сред враждебно население, което беше подтиснато с огън и нож. Естествено е да се опитат да бъдат в добри отношения с младотурците, защото в случай на криза ще им бъде невъзможно да се върнат в родината си - България. Ето защо те се опитват да угодят на младотурците, като се правят повече турци от самите тях и се обявяват безусловно за слуги на турските национални идеи, като заедно с турците искат премахването на българската екзархия в Цариград на българските училища и на европейския контрол върху реформите."

Всички опити за спасение остават напразни."Ни един от тях не умря от естествена смърт" - по-късно ще обобщи Христо Силянов.

Това може да се каже и за физическия убиец - Тодор Паница, който е застрелян от Менча Кърничева в Бургтеатъра във Виена. Всичко това става по законен път чрез решение не на

ЦК, а на един конгрес - Кюстендилския, от месец март 1908г.

Кризата, която изживяваме създава у нас впечатлението, че политикът е неизявил се професионалист. Това чувство не е синдром на тоталитарното и посттоталитарното време, защото по друг начин не можем да си обясним казаното от Екзарх Йосиф I за политиците и партиите от преди близо сто години в неговия дневник:"Политическите партии, с изключение на няколко личности, са хора гладни, заборчнели адвокати, партизани, крадливи спекуланти, злоупотребители, борят се за власт, за да живеят и да се пообогатят, да си платят борчовете и да съберат някоя пара или се прехранят. Почти всичката борба е да дойдат на власт и да не паднат от властта..."

Некадърник ли е бил Иван Гарванов като професионалист, та се заема с политика? Власт ли му е трябвала, пари или почести?

Размисъла оставяме на читателя, след като предложим оценката, която му дава, неговият идеен противник Павел Шатев един от "гемеджиите": "Като революционер аз питаех недобри чувства спрямо него, обаче и до ден днешен питая чувства на почит и уважение към покойния Гарванов, който беше един способен, справедлив и добър учител и възпитател."

Разделяйки се с образа на Иван Гарванов, които според Коце Ципушев е :"...същински български атлет, един от големите водачи на Македонското освободително движение". Бихме искали да цитираме и оценката, дадена му от редакторите на в. "Илинден": "Интимен другар на Груева, Гарванов бе като него скромен и непретенциозен. Той искаше работа, той гледаше резултатите и никак не се интересуваше кое име ще носи тяхната заслуга: Аз съм готов на всичко - казваше той - готов съм да стана лост на чужда слава, готов съм да понеса кръста на изпитанието и укора на неприятелността, стига само започнатото дело да дойде до своя щастлив край. ."

КОНСТАНТИН (ВЪЛЧО) АНТОНОВ (1879 - 1932)

Роден е на 18 юни 1879 година в Стара Загора. Завършва пети гимназиален клас в Пловдив. Учителствувайки в Ахъкьой, Одринско, известно време се движи с четата на Кръстьо Българията. Същевременно поддържа връзки и с Одринския окръжен комитет.

Константин (Вълчо) Антонов

След аферата в село Кемал, през 1900г., той се прибира в Стара Загора, по препоръката на ВМОК, "за да работи в полза на делото" към създаденото там дружество и са му отпуснати нужните за целта парични средства.

През 1901 година го виждаме в Родопите като пълномощник на ВМОК.

Обстановката на запад от река Марица се различава от тази в Източна Тракия. Проблеми тук създава стремежът на ВМОК да контролира и ръководи комитетската работа. След разпущането на "Тайното революционно братство" на Гарванов, ВМОК наследява пограничния пункт в Чепеларе, където за ръководител е изпратен Вълчо Сарафов(братовчед на Борис Сарафов), но след убийството му, през януари 1901 година, за негов заместник е назначен Константин Антонов, от Пловдивския комитет на върховистите. В себе си се считал за продължител на делото на Вълчо Сарафов и приема псевдонима "Вълчо", с който е известен в Родопите.

През разглеждания период със съгласието на ЦК на ВМОРО, учителят Атанас Шапарданов от Костурско организира Ахъчелебийско(Смолянско - б.н.) и през 1900 година в Устово е учреден Околийски комитет. Това става без разрешението на Чепеларския пункт. Шапарданов успява да привлече някои селски комитети с помощта на местния първенец Дечо Стоев.

Две седмици след назначаването си, Константин Антонов, в присъствието на представители на повечето села от района и по негова заповед, са убити Шапарданов и Стоев с голяма жестокост и без наличието на сериозни причини. За да оправдае своите действия, той обвинява двамата ръководители в своеволие, разкол и присвояване на средства. Тези събития дават негативно отражение върху освободителното движение не само в околията, а и в цяла Западна Тракия.

Към средата на 1901 година е създаден Беломорски революционен окръг, за негов председател е избран Константин Антонов.

По време на очертаващото се разцепление в редовете на

ВМОК, Константин Антонов се ориентира към ВМОРО и това създава възможност да установи контакт с Окръжния комитет - Одрин.

В къщата на Михаил Герджиков, в Пловдив, е свикан конгрес на Одринския революционен окръг, по инициативата на Г.Делчев, за да се преодолее влиянието на върховизма и се премахнат възникналите противоречия между отделни дейци. В периода от 13 до 15 април се провежда Конгресът, на който Антонов не присъства под предлог, че е търсен от Българската полиция. Конгресът взема решение територията на окръга да бъде разделена на две инспекционни области от р.Марица (източна и западна). На Константин Антонов е поверена Западната област и той е натоварен да бъде ревизор, инспектор и подвижен член на Одринския окръжен комитет(ООРК). След конгреса Делчев, придружен от Константин Нунков от Чирпан, се среща а Антонов. Последният, когато се съгласява с насоките на революционната дейност, приети от Конгреса, е утвърден на новата си длъжност.

През август 1902г. с малка чета навлиза в Ивайловградско, и в продължение на два месеца извършва организационна и агитационна обиколка в Гюмюрджинско, Дедеагачко и Ференско.

Константин Антонов взема участие в Софийските съвещания на видни дейци на ВМОРО по повод предложението и решението за въстание през 1903г. на ЦК на ВМОРО, състояли се през декември 1902г. и януари на следващата година. В тези съвещания той взема страната на Герджиков, който е за непрекъснат терор над административните турски власти и терористически акции срещу европейските капитали в Империята на султана. Дори предлага да се ликвидира окончателно върховизма, като се накаже виновника за Горноджумайското въстание - генерал Иван Цончев.

Възгледите на Константин Антонов оказват влияние за общото развитие на освободителното дело в областта. Той напълно изоставя идеята за всяка терористическа акция в Дедеагачко, които са предвидени в общите планове за развитието на въстаническите действия. ООРК остава недоволен от поведението на Константин Антонов и влиза в спор с него, като замисля дори отстраняването му от района. На същото мнение се оказват и местните дейци от Карлуково(дн. с.Славейно - б.н.), които изявяват готовност да скъсат с Антонов, но не намират подкрепа и

доверие от Задграничното представителство.

За съжаление, Антонов не присъства, нито пък изпраща свой заместник на конгреса на "Петрова нива". Той, за разлика от Михаил Герджиков, си остава противник на решението за въстание, въпреки развоя на събитията.

По време на Преображенското въстание в Дедеагачко - Гюмюрджинския район действуват две чети под командване на Антонов и К.Нунков. В района са направени няколко опита за атентати, два от които излизат само сполучливи (по прекъсването на жп линията Одрин-Дедеагач и Солун-Цариград).

След въстанието се завръща в свободна България и после, заедно със съпругата си Тота Антонова заминават за Одеса. След завръщането им от Русия, вече като убедени тесни социалисти, през 1905г. заминават за Скопие, и с пари дадени от Борис Сарафов откриват шивашка работилница, с цел да пропагандират своите нови тесносоциалистически идеи.

Срещу него и жена му застават дейците на ВМОРО в града, които не желаят да се създава нов фронт и в без това достатъчно тежкото положение, предизвикано от все по-бясно настъпващата сръбска въоръжена пропаганда и от разединението на силите, появило се непосредствено след Илинденското въстание. Затова Антонови се виждат принудени да се откажат от понататъшния си престой в Македония и повече да не участвуват в нейните освободителни борби.

По време на Балканската война взема участие като доброволец от Македоно-Одринското Опълчение(МООП), взема участие и в Първата световна война.

Умира на 25 октомври 1932г. в Стара Загора.

ПЕТЪР АНДРЕЕВ
(1879 - 1912)

На 17 август 1879 г. в семейството на крайно бедни родители се ражда Петър Андреев.

Първоначалното си образование получава в Казанлък и Стара Загора. За да получи пълно гимназиално образование, той пеша изминава пътя от родния си град до Сливен и се записва в тамошната гимназия. С материалната подкрепа на своите съученици и учители успява да завърши VII^мо^ клас с много добър

успех

Липсата на средства го принуждава да стане учител в едно от основните училища в родния си град за времето 1898 - 1899г.

През 1899г. е приет за студент по естествена история във Висшето Софийско училище, след като спечелва една от четирите стипендии на училището. По време на следването си той проява наклонност към по-задълбочено изучаване на минералогията, петрографията и геологията. Като студент прави задълбочено петрографско проучване на Сърнена гора. Завършва висшето си образование през 1903 г. с много добър успех.

През учебната 1903 - 1904 г. е назначен за учител по естествена история във Втора мъжка гимназия в София.

От есента на 1904 г. до 1905 г. отбива военната си служба в школата за запасни офицери в Княжево.

Посветен в борбата и тежката участ на българите от Македония и Одринско, след завършване на школата, пожелава да стане учител в Одринската мъжка гимназия "Д-р Петър Берон" и да отдаде своите сили за тяхното освобождение. Това негово желание се сбъдва - от 1905 до 1907 г. той е учител там.

Цялото си свободно време през тези две години той отдава на работата по организирането и съживяването на ООРК след Преображенското въстание като негов секретар.

Разкрит от полицията, П. Андреев се принуждава през 1907 г. да се завърне в България и да работи като учител една година в родния си град. О т 1 септември 1908 г. е назначен за учител в Първа Софийска мъжка гимназия и асистент по минералология и петрография при университета.

За времето до 1912 г. написва три научни труда и събира материали за четвърти.

За усърдната си работа и проявения жив интерес към специалността, Петър Андреев е изпратен да специализира във Виена на 8 август 1912 г, но престоят му е само 40 дни.

Обявената на 17 септември 1912 г. обща мобилизация го връща обратно в страната. Зачислен е като подпоручик в 52 резервен полк.

Загива на 16 октомври 1912 г. край Одрин, пронизан от разпръснал се над настъпващата му рота шрапнел.

ТОТА ДОНЧЕВА
(1880 - 1959)

Тота Дончева по време на учителстването си в Чепеларе, като секретар на революционната организация.

Родена е на 18 май 1880г. в Карлово. Завършва гимназия в Пловдив през 1896г.

Като учителка в Чепеларе, взема дейно участие в революционната борба в средните Родопи. Секретарка е на Чепеларския приграничен пункт през периода 1899 - 1902г. Също така е секретарка и на създадения през 1901г. Беломорски революционен окръг.

Често пъти е преминавала границата, за да навлезе в Турската империя с цел да се свърже с нелегални. Ето какво пише Петко Карапетков за дейността й в Средните Родопи:"От комитите, дошли в Карлуково (дн. с,Славейно, Смолянско - б.н.), най-силно впечатление направили чепеларските девойки Станка Радкова и Желка Чипева. Те са били заклети от Вълчо Сарафов, а Тота Дончева ги упражнявала в стрелба."

През март 1904г. заминава със съпруга си К.Антонов за Одеса. Тук работят като тютюноработници и се свързват с болшевиките. Присъстват на техни събрания. През ноември с.г. се завръща заедно с мъжа си в България. В началото на 1905г., заедно с К.Антонов заминават за Скопие и там основават марксически кръжок. Подгонени от турската полиция и не намерили подкрепа от дейците на ВМОРО за всявания разкол в редовете, и двамата се завръщат в България през май 1905г.

Умира на 8 октомври 1959г. в Стара Загора.

БОРИС ГЕОРГИЕВ ТИКОВ (КАЛОЯН) (1898 - 1972)

Борис Тиков – войвода на Малешевския и Царевоселския район, сред свои другари (в средата).

Роден е в гр. Кюстендил на 3 август 1898г. Учи в Педагогическото училище в родния си град, а по-късно завършва Военно училище в София през 1917г.

Участвува в Първата световна война, като взводен командир в 13-ти Пехотен Рилски полк. След края на войната става член на ВМРО. От януари 1922г. е нелегален. Бил е четник и секретар на Тодор Александров. От март 1923г. е войвода в Царевоселско (дн.Делчево, Р.Македония - б.н.) и упълномощен да ръководи до идването на титуляр в Малешевско. През есента на 1929г. се оттегля от революционна дейност и постъпва на служба в армията.

Служи като командир в Осма трудова дружина в Стара Загора от 1930 до 1946г.

След 1946г. работи като бригадир във Водоканалпроект - Стара Загора.

Умира на 11 декември 1972г. в Стара Загора.

ДИМИТЪР АНДОНОВ, НИКОЛА ВЪЛЧЕВ, НЕСТОР БАЙКОВ ТЕНЕВ И ГЕОРГИ ХРИСТОВ СТАЙНОВ

Димитър Андонов – войвода на II-ри Прекуридски район, Прилепско, по време на Илинденското въстание.

По онова време, когато се подготвя въстанието срещу поробителите на Македония, доброволно се отправят цели групи от приятели. Така те влизат в освободителната борба на Македония и за това ви ги представяме отново неразделни.

Снажният Димитър Андонов е роден на 26 март 1871г. в Стара Загора. Още от дете е закърмен с омраза към турските поробители. Щом научава, че е започнала подготовката за въстание в Македония, веднага напуска мирния живот. По това време е старши подофицер на свръхсрочна служба в 12-ти Пехотен Балкански полк в родния си град. Той споделя своя план с приятелите си по служба - Никола Вълчев от с.Трънково, Старозагорско и Нестор Байков Тенев - роден на 20 ноември 1873 година в село Търничене Казанлъшко. Трите неразделни подофицери напущат тайно града с файтон на 5 март 1903 година и от гара Каяджик (дн. Димитровград - б.н.) се отправят за София с влак. След неколкодневно пребиваване в София, Задграничното представителство ги насочва към Кюстендил. Тук намират и Георги Христов Стайнов. Зачислени са в Прилепската чета, под ръководството на войводата Коста Кондов, върховистки офицер от запаса.

Заедно с тях, за вътрешността се отправят и четите на Питу Гули, Ванчо Сърбаков, Никола Дечев, Коста Мазнейков и други, насочвайки се към определените им райони. Обединените чети навлизат в Македония на 24 март с.г. под ръководството на Христо Чернопеев през село Саса, Кюстендилско. В Малешевско четите на Кондов, Питу Гули, и Ванчо Сърбаков се отделят от общата чета и преминават през Кратовско и Овче поле, за да стигнат пълноводния Вардар. Преминават реката на

Нестор Байков Тенев – войвода на I-ви Прекуридски район, Прилепско, по време на Илинденското въстание.

салове през нощта в близост до Велешкия гарнизон.

При село Крайненци войводата Кондов получава нареждане да изпрати четата си за Прилепско, а той самият да замине за Скопска околия, която имала нужда от интелигентен войвода. Временно четата е поверена на Никола Божков от с.Трояци, Прилепско. След раздялата с четите на Питу Гули и Ванчо Сърбаков край с.Кърпино, Прилепската чета навлиза в поверения й район през една от последните априлски нощи. Още в с.Топлица се натъкват на турска засада. В завързалото се сражение падат убити седем души, между които и временния войвода Никола Божков. Проявявайки съобразителност, Димитър Антонов и Нестор Байков успяват да изтеглят четата от засадата. По-късно ръководството на четата е поверено на околийския войвода Петър Ацев.

Тогава на Никола Вълчев е поверено да бъде районен войвода в Прилепско. Ала в края на месец май, в сражение с турците между селата Беловодица, Трояци и Никодим, Прилепско, пада със смъртта на смелите. Заедно с него са убити още десетина четника, между които и Манол Стоянов от с.Горно Ботево Старазагорско, подофицер в IV конен полк. Всички са погребани в двора на църквата в с.Беловодица.

При изготвянето на плана за въстание в Прилепска околия, тя е разделена на седем въстанически района,като на I Прекуридски район войвода е Нестор Байков, а на втори Прекуридски район - Димитър Андонов. Военното обучение в Прилепско се ръководи от двамата военнослужещи. Вестта за избухването на въстанието ги заварва при Добро поле, като пре-

Никола Вълчев, районен войвода в Прилепско преди Илинденското въстание.

ди това са водили, две сражения с турските войски при с.Дуйнье и с. Старвина. Идвайки на сборния пункт в Сува гора (Дренската планина) са натоварени да пренесат изпратените гилзи, барут и олово от Битоля и Мало Мариово. Задачата е изпълнена успешно.

Всички чети, събрани в с. Жиово, вземат решение за нападение на Витолишката казарма. На Димитър Андонов е възложено да нападне казармата от източната страна, заедно с 25 четника и 12 прилепски младежи, въоръжени с револвери и бомби. Задачата на Нестор Байков е да пази западната страна на казармата, заедно с четата на Иван Чкорев. Наближавайки местоназначението си за атака,една кремъклийка неволно произвежда изстрел и проваля плана за внезапност на нападението.Аскерът веднага се насочва да заеме височините над казармите. Съобразителният Димитър Андонов не чака заповед, а дава нареждане на своите четници да заемат позиции на стратегическите височини. Изпреварвайки противника с точна стрелба, четниците го принуждават да се завърне обратно в казармите. Сражението продължава известно време, след което четниците се оттеглят.

Възхитен от действията на двамата представители на старозагорската казарма, Петър Ацев пише: "В така развилото се сражение очевидни бяха съобразителността и храбростта на двамата подофицери Димитър Андонов и Нестор Байков. Този, последният, с такт и умение, както и проява на лична смелост, минавайки край казармите и медјорското здание с бой, извършили без жертви отстъплението си."

По-късно е извършена още една акция в Нидже планина, след което, по нареждане на околийското ръководство, четите на двамата неразделни другари заминават за Прекуридския район, разделен на две от река Троячка. Въпреки, че районите са два, те решават да действуват съвместно по време на въстанието.

"С пристигането си в с. Дрян - пише Петър Ацев - в десния район те узнали, че булимановския кехая Осман не само не е

Георги Хр. Стайнов – четник в Прилепско по време на Илинденското въстание.

напуснал селото, но и следял движението на селяните. Димитър веднага изпраща Георги Христов Стайнов, роден също в Стара Загора, храбър, изпълнителен и неразделен другар на двамата войводи, с още един другар от местните четници. Макар и само двама, те нападат кулата и измъкват кехаята, който не би бил осъден на смърт, ако през цялото време не се е заклевал, че ще отмъсти за поруганата си чест."

Друга тяхна обща акция е унищожаването на "фаришките ханове , с което прекъсват пътя между Прилеп, Кавадарци и Криволак.

При пристигането на Гьорче Петров в Прилепско, двамата настояват да се извърши нападение над Прилепския гарнизон,като щурма се повери на техните чети. За целта отиват в Прилеп, преоблечени като местни селяни, за да проучат обстановката. Но идеята им не се приема от Гьорче.

След демобилизацията на въстаническите сили, тримата останали живи другари се завръщат в България през Сърбия. С удостоверенията си от Задграничното представителство на Организацията се извиняват пред военния съд за "самоволната си отлъчка от служба. След това са възстановени на предишната си "свръхсрочна служба" в българската армия."

За проявен героизъм по време на Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война, Димитър Андонов и Нестор Байков са наградени с кръстове за храброст и стигат до чин "капитан" .

Димитър Андонов, наскоро произведен в чин капитан, загива на 17 март 1917г., "отблъсквайки бесните атаки на неприятеля срещу "Червената стена" в планината Пелистер над гр. Битоля".

По този повод, Петър Ацев в спомените си за него, по-късно пише: "Падна този левент, син български, стоейки с чудно спокойствие пред своята рота. Разкъсан от граната, остана той в незнаен гроб в Пелистер до гробовете на славните илинденци от 1903г. И духът му се носи над тази измъчена страна, за свободата на която той всичко беше дал и най-сетне даде и живота си, живот, който ще служи за пример на подрастващите поколения в България и Македония."

Георги Христов Стайнов умира в Стара Загора.

Нестор Байков Тенев се сражава по време на Първата световна война на завоя край Черна в редовете на 28 пехотен Стремски полк. През цялото време на своята военна служба, той се ползва с уважението и почитта на своите подчинени и началници. През 1929г. се завръща в с.Търничене.

В периода около 9 септември 1944г. е кмет на селото за 40 дни. От сведенията, събрани за приноса на всеки кмет към селото, става ясно, че единствен той успява, макар и за кратко, да предотврати опитите за присвояване на общинската мера.

Умира на 13.04.1955г. и е изпратен от всички с почит и уважение.

ДИМИТЪР ГЕОРГИЕВ ЗАГОРСКИ
(1881 - 1942)

Роден е на 2 януари 1881г. в Стара Загора. Завършва гимназия в родния си град, след което завършва специални курсове за строителен техник при Министерството на благоустрояването.

През 1903г. като стар войник в трета пионерна дружина в Ямбол се запознава с представителя на Одринския революционен окръг Лазар Маджаров. Закърмен от дете с омраза към турците, той веднага откликва на отправената покана за участие в предстоящото въстание, за освобождението на поробените братя.

След години ще си спомни: "Един априлски ден избягах от казармата и се отправих към пограничния пункт в с.Герге Бунар, Елховско (дн. Росеново, Бургаско - б.н.). Там заварих другари от Стара Загора - Николай Георгиев Дочев и Иван Колчев... "

В поробена Одринска Тракия влиза с четата на Михаил Герджиков, "сформирана от по-интелигентни сили, между които

Димитър Загорски – участник и войвода в Преображенското въстание, войвода в Беломорието през 1904г., доверено лице на Задграничното представителство в София (IX.1904 - VII.1905г.).

Христо Силянов, общественик и писател."

При провеждането на конгреса на "Петрова нива" му е възложено да охранява района.

До началото на Преображенското въстание остава в четата на М. Герджиков. На 5 срещу 6 август на Загорски е възложено с 20 четника да заеме хребета, отделящ старото Василико (дн. гр.Царево - б.н.) от новото, за да се попречи на гърците, населяващи новото да окажат помощ на турците.

След успешно изпълнената задача, му се поверява да охранява връх Голеш, а на Пеньо Шиваров от с. Западно Шивачево, Чирпанско - връх Китка в Странджанския балкан,

Ала двамата не могат да възпрат настъпващите турски колони и са принудени да отстъпят към вр. Гарван, и от там, по заповед, се завръщат в пригранични пункт Алтън Чаир (с.Ясна поляна, Бургаско - б.н).После Димитър Загорски като войвода на 25 човека, отново влиза в Турция, за да съдейства на бежанците да преминат по-свободно границата. Също така той се сражава и срещу мародерстващите турски войници, впуснали се из домовете на напуснатите села. Остава в Одринска Тракия до октомври, когато бежанците вече са се оттеглили в свободна България.

Завръщайки се в Бургас, получава нареждане да прибере скритите револвери в пункта Алтън Чаир.

След изпълнението на тази задача, по заповед на ръководството, се завръща в Ямболската дружина. За "самоволната си самоотлъчка и прахосване на казионното имущество" е осъден на десет денонощия арест, въпреки бляскавата защита на капитан Тантилов от Пловдивския полеви съд.

През март, 1904, година се прибира в Стара Загора. Тук го посещава Лазар Маджаров и го кани да заминат за Беломорието, за да възстановят разнебитените организации и повдигнат

духа на населението. Ревматизмът попречва на Маджаров да тръгне и затова на 25 март 1904г. Загорски и Михаил Даев влизат в Беломорска Тракия. Преминавайки р.Арда при с.Кадъ кьой и Ени Кьой, Даев се завръща в България, под предлог, че условията не са подходящи за работа. Упоритият Загорски обикаля с още шест човека района на Ортакьойско (дн. Ивайловградско - б.н.), Суфлийско, Димотишко, Ференско и Дедеагачко, като в много села възстановява организацията, заздравява дисциплината и повдига духа на населението.

През месец септември, по нареждане на Одринския окръжен комитет, е заменен от съгражданина си Димо Николов, а той се връща в Стара Загора. По този повод Загорски си спомня: "В Стара Загора бе се завърнал от заточение Иван Гарванов. Още в Дедеагач, е научил, че съм в този край. Писал на г-н Пасков да ми предпише да се завърна - бил съм необходим."

В София се среща със Задграничното представителство (д-р Хр. Татарчев и Хр. Матов), като им докладва за досегашната си дейност. Намирайки се в близост до Гарванов (те са втори братовчеди по майчина линия), той има възможност да се запознае с Дамян Груев, Ефрем Чучков, Апостол Петков и Атанас Бабата. От София, с големи премеждия, пренася оръжието до Кюстендилския пункт на Марко Секулички, необходимо за Щипския войвода Мише Развигоров, с когото също се запознава.

За пребиваването си в София, Загорски си спомня още: "В София постъпих известно време на работа в Дирекцията на статистиката, за да не бъда в тежест на Организацията, обаче от Гарванов не се делях и той нямаше по-доверено лице от мене и ме изпращаше навсякъде." Това продължава до лятото на 1905г. когато подразбира, че Сандански има желание да се отцепи от Организацията, и че това ще доведе до лоши последствия за нея. Тогава той се завръща в Стара Загора. Започва работа като строителен техник в Общината, като такъв участва и в изграждането на портала на "Аязмото", през 1937г., където през месец февруари се разболява от течението и го пенсионират по болест.

Името Загорски получава за това, че обичал да пее и имал "глас меден загорски". Любимата му песен била за Мануш войвода.

Димитър Загорски умира на 1 юли 1942г. в Стара Загора.

ДИМО НИКОЛОВ СЛАВОВ
(1879 - 1961)

Димо Н.Славов – войвода в Беломорието през 1904 - 1907 г.

Роден е на 14 октомври 1879г. в Стара Загора. Учи в хасковската гимназия, където завършва само първи клас. След това учи една година и във Френския колеж в Пловдив. По-късно неспокойната му натура го отвежда в Морското военно училище във Варна (1897 - 1901г.), което също не завършва. Докато се намира там, участва в кръжока на македоно-одринското дружество в града. Избягал от Морското училище през 1901г., ние откриваме следите му в Гевгелийско, като четник при войводата Аргир Манасиев. След това преминава в Радовишката чета на Коста Мазнейков. В ранната есен на 1902г. е в четата на Христо Чернопеев, където обучава хората "за действие с пушки и бомби". Участва в сражения, както с върховистки чети, така и срещу турски потери.

В края на 1902 година е в четата на Марин Чолаков в Беломорска Тракия.

За съжаление, когато в продължение на близо десет години ВМОРО се подготвя за въстанията си от 1903 година, името на Димо Николов изчезва от хоризонта на революционните борби. Появява се отново в Ортакьойско и Дедеагачко, едва след върховния революционен акт. По нареждане на ООРК, поема четата на Димитър Загорски, който е изискан от Иван Гарванов в България. След получените наставления от Загорски, той продължава с четата си да поддържа "организацията и духа на хората в Беломорието". В периода от 1904 до 1907 година той действа предимно в Дедеагачко. Известно време е нелегален член на ООРК.

През 1908 година напуща революционната борба и става училищен инспектор в Струмишко.

Умира на 2 юли 1961 година в София.

ДОНЧО ТОДОРОВ ГАЙДАРДЖИЙСКИ
(1877 - 1913)

Съдбата на Дончо Тодоров ни описва в своите спомени Алекси Стефанов, войвода от Битолски Демир Хисар.

Дончо Тодоров е роден в Стара Загора през 1877г.

От "Поверителния доклад на "Андрей Тошев, за него знаем, че е бил старши унтерофицер.

В освободителната борба на Македония се включва още през 1904г., като четник в Тетовско, а на следващата година е войвода в Скопско.

След кратък престой в България, през пролетта на 1906г., той е отново в Македония с четата на Иван Наумов - Алябака в Кичевско, където му е поверен район на действие (предимно в Горна и Долна Копачка) до Хуриета от 1908г. Всички негови усилия през този период са да опази района си от нашествието на сръбската пропаганда.

След Хуриета, тежко обвинение към него и към дейността му отправя Алекси Стефанов, пишейки в своите спомени: "...който се потурчи и после започна да изтезава своите организирани хора в Кичевско."

Това неясно съобщение оставя у нас впечатлението, че Дончо е променил религията си, ала никъде не се споменава новото му ислямско име. Следователно Стефанов е имал предвид, работата му като жандармерийски офицер на турска служба.

Изпълнявайки своите служебни ангажименти той е виновен за убийството на кичевския войвода Блаже Кръстев - Биринчето , който е натоварен от Тодор Александров да възстанови структурите на Организацията през 1911г. в Кичевско."

Тъй като е в невъзможност да се върне в България "вятърът на съдбата" го отвява сред обсадените турски войници в Одринската крепост, където е пленен с предалата се армия.

В Междусъюзническата война взема участие в редовете на една от дружините на МООП. За проявен героизъм в боевете при Султан тепе е награден с медал. Но това не го спасява и на 30 септември 1913г. е убит в София от войводата Михаил Странджата.

ГЕОРГИ ПОПОВ - ЯВРИКОВ

Роден е в Стара Загора.

През 1906 - 1907 година е районен войвода в Прилепско.

На 4 април 1907г. с. Никодим е нападнато от сръбски чети. Местната милиция го отбранява и в помощ на селяните се отзовават четите на Петър Ацев и Георги Попов. В близо петчасовото сражение загива войводата - Г.Попов - Яврикров.

МАРИН ГЕОРГИЕВ

Марин Георгиев

Той е един от основателите на Тайния революционен кръжок "Трайко Китанчев" в Самоковското железарско училище. Може би се включва в освободителните борби на Македония още през 1900 - 1901г. според положената клетва от кръжочниците.

Ръководител е на терористична група към ВМОРО.

През 1903г. е назначен за войвода в Малешевско. На 24 март с.г. навлиза заедно с четата на Христо Чернопеев в Македония. В завързалото се сражение край с.Лески, Кочанско, на 23 април 1903г. загива.

НАНЬО МОМЧЕВ

За него е известно, че е от Стара Загора.

Бил е четник в четите на Константин Антонов и Петко Напетов в Беломорието. По-късно замества П.Напетов и става войвода.

Наричан е още "Яръм Левски".

НИКОЛА (НИКОЛАЙ) ДЕЧЕВ (1880 - 1903)

Роден е в заможно семейство през 1880 г в Стара Загора.

Никола Дечев – като участник в първи-те години на своята революционна дейност.

До пети клас учи в родния си град, след което продължава обучението си в Самоковското железарско училище. Тук се запознава с Гоце Делчев и е един от основателите на Тайния революционен кръжок "Трайко Китанчев".

От началото на 1900 г. заминава за вътрешността на Македония, като член на Организацията, в състава на четата на прочутия войвода Михаил Апостолов - Попето от с. Диканя, Радомирско.

След изкараната четническа "школа" става секретар на Андон Лазаров - Кьосето в Гевгелийски район. Там Дечев не се задържа за дълго, защото не може да изтърпи "хайдушките замашки "на войводата и много скоро между двамата назрява конфликт.

От пролетта на 1901 г. Никола Дечев

Част от Велешката чета на Никола Дечев (седналият с калпака под знамето).

Велешката чета на Никола Дечев на бивак – седнали в първата редица от ляво на дясно – вторият е Юлий Розентал, четвъртият - подвойводата Стойно Черногорски, петият е Никола Дечев.

става помощник-войвода на Христо Чернопеев в Горноджумайско

След изкарания едногодишен "стаж" при прочутия войвода, от 1902 г. му е поверен отговорния пост - войвода на Велешкия район от Скопския революционен окръг. Тъй като районът е слабо организиран, Дечев поема с радост поставената му задача и за кратко време въвежда нещата в ред.

В сражението при с. Крива круша успява да разгроми две сърбомански чети на Филипович и Наце, и по този начин да очисти Велешкия район от сръбска опасност.

В самото начало на 1903 г., за кратко време е в България, за да осигури боеприпаси и оръжие за подготвеното въстание във Велешко, във връзка с решението на Януарския конгрес на ВМОРО от 1903 г. Навлиза отново във вътрешността на 24 март 1903 г. заедно с четите на Хр. Чернопеев, Пито Гули, Коста Мазнейков, Коста Кондов и др. Преминавайки Малешевската планина, четите на Мазнейков и Дечев се отделят за Радовишко и

Пионерното отделение от четата на Н. Дечев – седнали в първата редица от ляво на дясно: първият е Юлий Розентал, четвъртият – Стойно Черногорски, петият – Никола Дечев.

Велешко, ала на Велика събота (22 април) са открити от турската потеря в планинския масив Голеш. След еднодневни опити да избегнат сражението, са принудени навръх Великден да приемат боя край с. Лески, Кочанско. В сражението загиват много четници, отстоявайки правата на роба. Сред убитите е и Малешевския войвода - старозагореца Марин Георгиев. Четите се спасяват, благодарение на намесата на намиращите се наблизо Хр. Чернопеев и върховиста Никола Лефтеров.

Повечето от дадените жертви са от четата на Н. Дечев и това го принуждава да се върне отново в България.

Попълването на четата става в София. За целта са необходими пари, а набавянето им най-често, за жалост, става чрез кражби. Затова няколко пъти Дечев е арестуван и интерниран от полицията.

След дълги перипетии, четата достига необходимото количество от 50 човека, като сред тях най-колоритен е полякът Юлий Розентал, студент-юрист и поет. Също така, към четата е причислено и техническо отделение, което трябва да организира редица атентати във Велешкия район по време на въстание-

Войводи на съвещание в Осоговския Балкан. На снимката – прави от ляво на дясно: Никола К.Жеков - Жекоолу, Коста Кондов, поручик Сотир Атанасов, неизвестен, Никола Дечев; неизвестен. Седнали от ляво от дясно: Иван Байчев, Питу Гули, неизвестен, Христо Чернопеев, Петър Юруков и Панчо Константинов.

то.

Към четата в с. Сенокос се присъединяват кратовската чета на Григор Манасиев и воденските чети на Атанас Мурджев и Тома Пожарлиев, като общата численост на сборната чета достига до 113 човека.

Навлизането в територията на Македония през нощта предизвиква удовлетворение у четниците. За съжаление, завалява пороен дъжд, сякаш че и природата пожелава да оплаче новия жертвен курбан за мъченицата Македония. Придвижването напред става все по трудно, четниците са принудени да се хванат един за друг, за да не се изгубят. Сред пълен мрак, набиващи се в телата дъждовни капки от студения горски вятър, става случайната среща на четата с остатъците от сборната чета на Хр. Чернопеев, Никола Жеков, Петър Самарджиев, Кирил Пърличев и др. Сред тях е и приятелят от детинство, старозагорецът Никола Жеков, който се завръща в България. Приятелят настойчиво моли, тъй както само приятел може, Дечев да се върне с тях, защото никога няма да може да стигне до района си от гъсто разположените турски кордони. Ала Никола Дечев отказва да го послуша и продължава напред.

На сутринта сборната чета спира за почивка под открито небе. Ето как изглежда през погледа на подвойводата му Черногорски, бивакът край *с.* Заимица: "Всичко беше съкрушено от дъжда: и тяло , и душа, и провизии и припаси. Огледах другарите си - всички приличаха на мъртъвци. Особено Розентал, който се чувствуваше несъкрушим душевно, макар и по физиономия да приличаше на свещ."

След новия нощен поход, четата достига до с. Емирица, където им се налага да починат два дни. Дечев вече също е отпаднал и е с разранени ходила, но за кураж на другарите си се държи.

Утрото след новия среднощен поход ги заварва на една поляна, обградена с високи дървета, където спират да починат през деня. Утоляват глада си с жълъди и с малко храна донесена им на обяд от съседното село.

Привечер отново тръгват на път, като решават да преминат през село Луково в посока на гр. Кратово. Нея вечер за пръв път е разрешено да се пуши по време на похода, което може би е и една от причините за последвалата катастрофа. Утрото на 12 септември 1903г. ги заварва близо до продълговатия рид "Петлев чукар", на около 2 км над с.Луково, Кратовско.

След, закуската, която им носят от с.Луково, селянин от същото село им съобщава за настъплението на турската кавалерия към четническия бивак. Четите веднага заемат позиции по "Петлев чукар" и започват залпово обстрелване на настъпващите кавалеристи. Турците отстъпват, ала след около 15 минути се завръщат и запалват с.Луково от всички страни. Аскер и башибозук започват безпощадно избиване на мало и голямо от селото, обхванато от огнената стихия. Това варварство на турците продължава около час.

През това време, без да могат да помогнат на братята - роби, четниците заемат удобна позиция, както по самият рид "Петлев чукар", така и по "Шипков чукар", "Големия камък" и "Провлака", като по този начин образуват верига. След разправата на турците с беззащитното население, започва сражението,

Трите чети на войводите Никола Дечев (горната), Григор Манасиев (средната) и Атанас Мурджев (долната) преди навлизането им в Македония за участие в Илинденското въстание. Общото командване е поверено на Никола Дечев. Тези чети участвуват в паметното 15 часово сражение над с.Луково (Кратовско) на 12.IX.1903г.

продължило през целия ден, та чак до тъмно. През целия ден, на позициите войната бушува със своята жестокост. Сред барутния дим и канонадата от пушечни изстрели и гръмогласното изригване на бомбите, тежко ранените казват своето последно "сбогом" и окуражават сражаващите се, които унесени в боя викат "ура" и високо пеят:

"Като гледаш ужасите на войната
При всяка жертва на жестокий бой
Не жаля веч, другари, ни жената
Не жаля аз ни падналий герой

Ще мине на съпругата печална
Приятелската скръб недълго трай
Но има негде си душа страдална
Тя вечно ще да плаче и ридай

.....

И няма тя деца си да забрави
Погинали в свирепи боеве
Тъй както вървата няма да изправи
Увисналите свои клони

Тази песен успява да внуши смелост и сила у четниците в този неравен двубой.

"И пак гърмежи - пише Черногорски - плач, охкания, смях, песен, "ура" , "Юруш" бяха краските на тази касапница."

Късно следобед турците успяват да овладеят "Провлака", "Големия камък" и "Шипков чукар" . Целият им огън се съсредоточава на "Петлев чукар", та чак и безчувствените камъни са изпотрошени, от непосредствената куршумена градушка.

Това сражение над с.Луково, станало на 12 септември 1903г. е най-кръвопролитното по време на Илинденското въстание в Скопския революционен окръг. В него загиват 31 четника и 746 войника и башибозука.

Оцелелите четници под прикритието на нощта успяват по единично или на групи да напуснат мястото на сражението и търсят обратен път.

Никола Дечев е тежко ранен в коремната област по време на сражението и сам слага край на живота си.

След години, саможертвата за идеала към майката - Роди-

на ще бъде оценен от политиците за 60 лева месечна пожизнена пенсия за Бонка Дечева, загубила единия си син като революционер, а другия през войните. Какво ли би станало, ако държавата трябваше да обезщетява Катя (годеницата на Никола Дечев), която дори желае да го последва в Македония?

НИКОЛА ГЕОРГИЕВ ДОЧЕВ
(1883 - 1917)

Никола Георгиев Дочев

Брат на Тодор Георгиев Дочев, който е роден през 1883г. Учи в Американския колеж в Самоков и е член-основател на Тайния революционен кръжок "Трайко Китанчев". Първоначно се включва в освободителните борби на Одринските българи, като четник в четата на Лазар Маджаров, а по-късно при Михаил Герджиков. Взема участие в Преображенското въстание.

През март 1906г. откриваме неговите дири, като четник в Тиквешко. В края на 1907г. е назначен за войвода в Битолско.

По време на Балканската война е в редовете на 11 Серска дружина от МООП.

Загива като младши подофицер от 63 Пехотен полк през 1917 година на Южния - Солунски фронт.

НИКОЛА КОСТОВ ЖЕКОВ – ЖЕКООЛУ
(1880 - ?)

Той е от рода на братя Михаил и Георги Жекови, участници в Сарозагорското въстание от 1875г. Никола Жеков, е не само връстник, но и приятел на Велешкия войвода Никола Дечев.

Като ученик в Самоковското железарско училище е един от основателите на Тайния ученически кръжок "Трайко Китанчев". След училището се включва с оръжие в ръка в редовете на освободителната борба.

Добре школуван в агитационно-организаторските чети на войводите Михаил Апостолов - Попето и Христо Чернопеев. По

Никола Костов Жеков

сведение на поп Тома Николов знаем, че през пролетта на 1903г. е четник при Христо Чернопеев и трябва да се върне в България на лечение.

През нощта на 28 август 1903г., сборната чета на Христо Чернопеев, Никола Жеков, Петър Самарджиев, Делчо Коцев, кап.Тренев и Панайот Бойчев преминават българската граница при с.Саса, Кюстендилско и навлизат в Скопския революционен окръг, в помощ на участниците в Илинденското въстание. На 4, 5 и 6 септември четниците са принудени да водят тежки кръвопролитни сражения с многохиляден турски аскер в района на с.Витоша, с.Ново Село и на юг от Султан тепе до с.Мешино, Кочанско. Четите понасят големи загуби и са принудени на групи в дъждовните нощи да се завърнат в България.

В такава нощ става срещата между завръщащия се Никола Жеков и влизащия в Македония Никола Дечев.

В тези боеве загива и студентът-математик Марко Марков, от Стара Загора, действувал в четата на Петър Самарджиев.

В периода 1903 - 1904г. Никола Жеков е радовишки войвода. В едно писмо на Петър Самарджиев до Петър Юруков става ясно, че през зимата на 1903г. се подготвяли 40 комплекта арнаутски дрехи в София, с които трябвало да бъдет облечени четниците на Христо Чернопеев, Петър Самарджиев и Никола Жеков, по всяка вероятност за пролетта на следващата година.

След Илинденското въстание, през зимата на 1903 – 1904г.,Никола Жеков участва заедно с "районни, околийски и окръжни ръководители и войводи" в Софийските съвещания, организирани от Задграничното представителство, които да набележат по-нататъшната дейност на ВМОРО след въстанието.

По време на Балканската война е войвода на чета No.40 и действува в Петричко. По-късно го виждаме в състава на 6 -та Охридска дружина ма МООП.

По всяка вероятност умира след 1 август 1944г. в София.

СТЕФАН ИВАНОВ ЧАВДАРОВ
(1883 - ?)

Роден е на 24 март 1883г. в Стара Загора. Завършва Втори гимназиален клас в родния си град.

По време на Илинденско - Преображенското въстание взема участие в четата на Пейо Шишманов в Смолянско.

По-късно, сведения за него намираме в "Поверителния доклад" на Андрей Тошев, където в информацията за драмския революционен район се казва, че Чавдаров от Стара Загора е подвойвода на Михаил Даев, заедно с Паница от Оряхово и Димитър Запрянов от Хасково.

Драмският войвода Стефан Ив. Чавдаров – (вторият прав от ляво на дясно) с четата си.

Малко повече сведения за него намираме в историографията за освободителните борби на македонските и одринските българи от Хр.Силянов.

Четата на Михаил Даев се сформира през пролетта на 1905г., когато в нея се включва и Тачо Хаджистоенчев. "По-късно в Драмския санджак дойдоха и други борци от свободна България, на които се повериха отделните групи - Пейо Радев Гарвалов от Чирпан, Стефан Чавдаров и Георги Астарджиев" - четем у Силянов.

Работата на Даев и неговите помощници в Драмско и Зъхненско е усилна и тежка, тъй като този район не е достатъчно организиран до Илинденското въстание, а и след това. Тук турското население представлява мнозинството, а малобройното българско население се намира "под духовния и физически гнет на гръцката въоръжена пропаганда."

С бързи и точни удари, четите на ВМОРО успяват да нанесат поражение на гръцката пропаганда и я принуждават да се откаже от ответния си удар и да започне да изпълнява ролята на шпионин и доносник на турската власт.

В резултат на един такъв донос от гъркомани, четите на Д.Запрянов и Стефан Чавдаров водят "многочасово сражение" между селата Просочен и Плевня, при което загиват двама четници.

Безогледният реформизъм и тираничната власт на Сандански, както и неговата фанатична омраза към официална България не могат да не доведат до "роптане и недоволство в окръга" сред легалните и нелегалните дейци. Един от неговите противници става и Ст. Чавдаров. За щастие, той не е между ликвидираните от Сандански и неговата клика.

Стефан Чавдаров е сред не малкото, които са се обръщали към Задграничното представителство с молба за разрешение да сформира чета, с която да бъде ликвидиран Яне Сандански. Верни на демократическите традиции в национално-освободителните борби на българския народ, Гарванов, Сарафов и Матов отхвърлят този начин на действие. За това декларират Чавдаров, Запрянов, Георги Занков (дългогодишен ръководител в Серско) и Цвета Божова от Драмско, на страниците на в. "Илинден": "Гарванов ни съобщи, че тяхното решение е да оставят Серския окръг свободен до общия конгрес. Там да се направи последен опит за разбиране, а в противен случай да се постъпи както реши болшинството."

В едно свое сведение Андрей Тошев съобщава:"Всички почти хора на Даева са социалисти и рушители на народните обичаи и вярвания. При все туй сега те са против Сандански, както и сам Даев и повече симпатизират на представителството." Гореказаното ни дава основание да предположим, че подобни социалистически идеи изповядва и Чавдаров.

В началото на 1908г. е назначен за войвода в Паланечко.

След Хуриета от 1908г. е арестуван и лежи два месеца в затвора в Крива паланка, поради извършения неуспешен опит за ликвидиране на Яне Сандански в Цариград, заедно с Кочо Авpамов, Владо Сланков, Йордан Иванов.

През 1909г. младотурците гласували "Закон за бандитите" т.е. против комитите. През 1910г. започнали системни обиски за изземване на намиращото се у хората оръжие, при което мирното население се подлагало на тежки мъчения. Сред бивши македонски революционери, намиращи се в България се появява идеята за възстановяване на организационната структура на ВМОРО. За целта, във Варна и София се осъществяват две съвещания, в които участвуват Хр.Чернопеев, Михаил Чаков, Ст.Чавдаров, Г.Занков, Т.Николов и др. и по време на които се изработва правилник.

От 1910г. до започването на Балканската война, Ст.Чавдаров е войвода в Горноджумайско и Малешевско.

Участвува дейно и по време на подготовката и провеждането на Балканската война. В едни новооткрити документи на П.К.Яворов за участието му в Балканската война, името на Стефан Чавдаров се среща на две места. Едното е за получаването на 28 пушки за въоръжаването на чета съвместно с М.Чаков, Кр.Гечев и Коце Бояджиев.

На 30 септември 1912г. е изпратено окръжно до българското население, относно привеждането в бойна готовност на селската милиция на ВМОРО, за укриването на храни и добитък от реквизиционните турски комисии, за организирането на партизански акции и др. Сред подписалите се под това окръжно е и Ст.Чавдаров.

Според нас, трябва да търсим Ст.Чавдаров сред четите, действали в Серския революционен окръг, към Драма и Кавала, но Петър Дървингов посочва изрично, че той е участвувал с четите на ВМОРО във Вардарска Македония - Малешевско.

Последното, което се знае за него е, че по време на Междусъюзническата война е доброволец в 13 Кукушка дружина МООП.

Умира преди 1 август 1944г., но до момента не е известно къде.

ТАЧО ХАДЖИСТОЕНЧЕВ
(1887 - 1952)

Драмският войвода Тачо Хаджистоенчев (седналият в ляво) със своите другари Димитър Запрянов (седнал в дясно) и Тодор Берберов (прав).

Той е от ония млади патриоти от Стара Загора, които се увличат от идеалите на плеядата македоно-одрински бойци и с чувство за отговорност за съдбата на поробените си братя от тези райони. Роден е на 29 септември 1887г. Още едва 17-годишен прави опит да се включи в четническите редици на въоръжената борба. Молбата му е отхвърлена от Задграничното представителство с единствения мотив, че е още твърде млад за трудния и изпълнен с неизвестности живот на революционера. Неспокойната душа на юношата не се примирява и през 1905г. изоставя гимназията и бяга от родния си дом, като отива в София. Тук, чрез ходатайството на Иван Гарванов, най-после става четник при драмския войвода М.Даев.

Борбата в Серския революционен окръг е трудна, но честите сражения с турските потери и аскера закаляват Хаджистоенчев като истински боец на революцията.

Изявява се като смел юноша и заедно с други четници изпълнява редица рисковани задачи - наказва враговете и предателите на Организацията, изгражда революционни комитети, въоръжава и обучава местните селски милиции, повдига духа на населението. Към края на 1906г. се завръща на почивка в родния си град. През пролетта на следващата година, придружен от приятеля си Стоян Медникаров от Стара Загора, отива пак в Драмска околия. Тук действува до есента, когато отново се завръща в България и постъпва в казармата, за да отбие

Тачо Хаджистоенчев със своята чета (войводата е седналият в средата в голямата брада и светлата шапка).

военната си служба. След това започва работа като жп.работник. Ала мирният, спокоен и тих живот не се оказва негово кредо. Фактът, че оттатък Рила робът продължава да тъне в окови и все още има неосвободени български земи, кара кръвта му да бушува. И през 1911г. ние виждаме Тачо отново във вътрешността на Македония. Вече като опитен боец, той става придружител на Хр.Чернопеев, който като член на ЦК на ВМОРО кръстосва Струмишко, Малешевско, Горноджумайско, Кукушко и други райони, за да възстановява и заздравява организационните комитети.

ЦК на Организацията оценява неговото израстване като четнически ръководител и през декември с.г. му поверява поста войвода на Разложката околийска чета. По време на Балканската война спомага за освобождението на Пиринския край, а през първата световна война като взводен командир преследва сръбските войски в Моравско.

Умира в София на 23 декември 1952г.

ТОДОР ГЕОРГИЕВ ДОЧЕВ
(1882 - 1908)

Тодор Г. Дочев

Роден е в Стара Загора през 1882г. Още в разцвета на своята младост се включва в революционната борба за освобождението на Македония. Това, което до момента е известно, е че най-напред действа като подвойвода в четата на Петър Юруков в Крушовско, а след това добре се школува в четата на Иван Наумов - Алябака. През месец октомври 1905г., намирайки се в с.Мартулци, Велешко, е предаден от сърбомани и турският аскер го арестува. Благодарение на опита и съобразителността си, успява да избяга. След това се завръща в селото начело на група, като в завързалата се престрелка убива предателя и сина му.

С цел да бъде спряно по-нататъшното настъпление на сръбската пропаганда, в местността Азот, Велешко и Порече, Кичевско, велешкият войвода Панчо Константинов настоява четата му да се попълни с млади интелигентни хора, които със "своята култура и себеотрицание да се решат съзнателно да влязат в предстоящата ожесточена схватка с коварния враг". Един от тези, които притежават желаните качества е Т.Дочев, който веднага се отзовава на поканата, и с пълно чувство за отговорност влиза в четата на П.Константинов.

След полунощ, на 18 април 1906г., обединените чети на Константинов и скопския войвода Боби Стойчев, след дълъг и изморителен преход, решават да преспят в манастира "Св.Иван" край с.Ветърско. Самоувереният Боби Стойчев допуска грешка, като поставя охраната само вътре в манастира. Вечерта, следейки четите, аскерът безшумно се приближава и ги обгражда. Рано призори вътрешната охрана донася на войводите, че отвъд манастирските стени има турци. В скоро време всички четници са на крак и веднага започват сражението. Към обяд приждащият аскер надхвърля 3000 души. Ожесточеното сражение не стихва. Надвечер турците разполагат полски оръдия на близката височина.Положението от минута на минута става все по-безизходно. За щастие, вечерта започва да вали. Всич-

Четата на Петър Юруков (на първия ред в средата), до него в ляво е Тодор Г. Дочев.

ко наоколо потъва в мрак. Изходът за шепата храбреци е само един-щурм през порталната врата. В 21:00 часа войводите вземат решение и натоварват Тодор Дочев да поведе групата смелчаци и те по негов сигнал да започнат пробива. Щурмът започва с бомбен удар и ръкопашен бой. Последвалите турски атаки са отбити с изригването на хвърлените бомби. По даден знак всички четници, заедно с двамата войводи, с бой разкъсват железния обръч, като много скоро се озовават в тила на врага. В настъпилата бъркотия, сред турските войници, те започват сражение помежду си. Докато разберат грешката си, двете чети отдавна са се установили на безопасно място.

През следващата 1907г., Тодор Дочев се намира в най-югозападната част на Македония - Костурско. В "Поверителния доклад" на Андрей Тошев, четем:"Тодор Дочев от Стара Загора с тринадесет души се движи и с Корешта". Знаем, че по това време, Костурско е другата гореща точка, където населението с

неимоверни усилия се бори срещу настъпващата въоръжена гръцка пропаганда. През тази година в борбата срещу нея загиват войводите Митре Влаха, Атанас Кършаков и Пандо Кляшев.

На 14 юли 1907г. се води историческото сражение на вр.Ножот. Докато заелите върха 54 костурски юнаци водят смъртоносен двубой с неспирно налитащата "трихилядна вражеска орда", съединените чети на М.Чаков и Цвятко Попадийски, между които се намира и Тодор Дочев, се бият геройски срещу настъпващия към тях турски аскер. Независимо от себеотрицанието на Дочев и другарите му, решените на гибел костурчани, показват безпримерен героизъм.

Това, което е известно за края на жизнения път на Тодор Дочев, е че по време на Хуриета е арестуван с други четници защото са носели револвери и са осъдени. Излежава присъдата си в Прилепския затвор. Дни преди да бъде пуснат на свобода, е отровен. Това става през 1908 година.

ВАСИЛ ПОПОВ
(1877/8 - 1903)

Васил Попов

Сиромашко пестеливи са архивите в спомените си за него. От тях знаем, че е роден в Стара Загора, бил е красив, веселяк и някъде на около 24-25 години, в началото на 1902 година.

По всяка вероятност е учил в родния си град, но къде продължава по-нататък своето образование, не е известно. Но преди да го видим в четата на М.Чаков, тогава Поройски войвода, е бил учител в Македония. Това сведение на Яворов се потвърждава и от охридчанина Евтим Спространов. Още и Борис Сарафов го споменава сред

интелигентните сили в четата, която организира през зимата на 1903 година.

От поп Тома Николов научаваме допълнителни черти от характера на Попов, което е загатнато и от Яворов: "Беше добър

Четата на Борис Сарафов (шестия от ляво на дясно на първият ред, с брадата и светлата kypka), организирана от Васил Попов (седналият на същия ред седми от дясно на ляво).

комик и веселяк, безстрашен и небрежен към себе си."

Не е известно, кога точно се включва в освободителното движение, но вероятно това става през 1900г., защото през 1901 година, той е вече войвода. Поетът Яворов ни дава повече информация за поставената задача на В.Попов от началото на 1902 година: "Ще се отдели с част от момчетата, като районен войвода и агитатор в Малешевско".

Потвърждение на думите на Яворов откриваме в няколко свидетелства (отчета на Задграничното представителство на ВМОРО до ЦК от 1902 година и в Окръжното на ЦК на ВМОРО, написано от Гьорче Петров). От там разбираме, че борбата, която води войводата Васил Попов е както за повдигане духа на мес-

тното население, така и срещу дейността на върховистките чети, срещу които се сражава.

Накрая ще цитираме свидетелството на проф.Милетич, направено от Борис Сарафов: "Васил Попов от Стара Загора, който беше действувал най-напред в Малешевско, той се грижеше да се съберат момчетата."

На 26 януари 1903г. четите на Борис Сарафов, Сава Михайлов и Андон Кьосето минават границата при с.Съжденик и навлизат във вътрешността на Македония. Сред тях като подвойвода на Сарафов е и Васил Попов. Основание да го наречем, така ни дава цитираното по-горе свидетелство на Сарафов да се грижи за събирането на момчетата, района, в който първоначално трябва да действа Сарафов, според договореност с ЦК на ВМОРО.

В началото на март заминава за Битолски Демир Хисар, с четата на Силян Пардов.

По всяка вероятност, му е възложено от Борис Сарафов да извърши преглед на готовността в Северните райони на Битолския революционен окръг за въстание, докато той инспектира Южните. Защото по никакъв друг начин на можем да си обясним, че след Битолски Демир Хисар и Крушево, откриваме следите му в Кичевско с поп Тома Николов и Христо Сугарев, брат на битолския окръжен войвода Георги Сугарев. Поп Тома си спомня за тази обиколка след време следното:"Васил Попов беше истински хъш. Пушката си - дълга покрита манлихера, я пазеше като очите си и никому не даваше да я пипа с ръка. Ако някой от нас, или селяните пожелаеше да я разгледа, той отговаряше:"Не е от Видин, та да я видите. Пушка, жена и кон не се дават в чужди ръце."

Съобщението за свикването на конгреса в Битолския революционен окръг, го заварва в с.Подвис, Кичевско и е принуден да замине за с.Смилево, като делегат на Кичевския район. А това е ново доказателство за ролята на Васил Попов, отредена му от самия ЦК на ВМОРО, защото няма логика един човек току-що дошъл в един район и по-късно неоставащ там, да бъде избиран за делегат на конгрес. Според нас, той е участвал в него по право, а не по избор.

На този конгрес Георги Папанчев от Сливен е назначен за ръководител на Леринско, а Васил Попов за секретар на Леринския район.

Прославеният Костурски войвода Васил Чекаларов свидетелствува за по-нататъшния път на Васил Попов след конгреса:"Вечерта (на 24 април - б.н.) се разделихме и ние заминахме за Златари, заедно с Папанчев, Михаил Чеков, и Васил Попов от Стара Загора."

На 29 април Попов и Папанчев се отправят за с.Буф и от там навлизат в поверения им район.

На 28 май войводата Папанчев провежда сбирка на всички войводи от района в с.Баница, Леринско, за да се определят задачите им по време на въстанието.

Заседанието се провежда, но поради предателство (въпреки взетите предпазни мерки) селото е блокирано от четири табора турска войска, през нощта срещу 29 май. Събраните чети правят опити да пробият блокадата, но в откритото поле турците започват да ги обстрелват. Пръв пада Васил Попов, простреляn в устата и гърдите. След него загиват още 15 души, в това число и войводата Георги Папанчев.

В своите спомени Тодор Николов Попадамов ни дава информация за първоначалната съдба на част от убитите: "От Солун потеглих на 29 май 1903г. През същия този ден в с.Баница е имало среща между аскера и четата на Георги Папанчев и видях четири трупа на убити четници покрай линията."

По-нататъшната орис на убитите ни описва в спомените си Дачо Георгиев, участник в четата на Папанчев:"След сражението вдигнали убитите и ги наредили до стената на черквата, като обезобразили телата им и обрали каквото имали у тях."

Всички са погребани в двора на черквата "Св.Никола", която се намира в края на с.Баница. Васил Попов, Георги Папанчев, Силян Пардов и Страти Дачев са положени в един гроб - свързани завинаги с любовта си към поробена Македония.

За нас, живите, остават думите на Александър Кипров посветени на него и всички, които можем да наречем "искри от жертвената клада на Македония": "Боже, боже!... Като си преровя паметта и видя оня легион от млади идеалисти, които паднаха за свободата на нашата земя, с гордост се питам:кой народ в света е дал повече жертви за своето бъдеще? Кой народ е бил преизпълнен с повече национално съзнание...

Да бихте могли да видите благите очи и сладката усмивка на Васил Попов, не бихте за миг предположили, че в това моминско създание тупа сърце и се бунтува в него душа на легендарен герой... "

СТОЙНО ГАНЕВ ЧЕРНОГОРСКИ
(1878 - 1948)

Роден е на 19 февруари 1878г. (ст.ст.), деня в който се подписва Санстефанския мирен договор, в с.Средногорово, Казанлъшко. Гимназиалното си образование получава в Казанлък, после е техник в различни населени места.

Активно участвува в сформирането на велешката чета на войводата Никола Дечев от Стара Загора. При брата на Дечев, д-р Ангел Дечев, получава медицински знания, които ще бъдат необходими при похода на четата. Като подвойвода е винаги рамо до рамо с Дечев. На всяка групова снимка винаги застава отдясно и малко назад от войводата, сякаш казва: "Дечев, не се бой, твоят земляк е до теб!". Заедно с поляка Юлий Розентал

Стойно Г.Черногорски – подвойвода при Никола Дечев по време на Илинденското въстание, автор на знаменитите записки "Боят при Луково" – съхранявани в държавен архив–Пловдив.

е един от близките помощници и съветници, с които войводата споделя тайните си.

Докато се сформира четата, когато отсъства Дечев, Черногорски го замества и то твърде успешно.

За оня момент, в който за първи път стъпва на македонска земя, по-късно ще напише:"Моментът беше най-велик за мене. Най-велик, защото бях вече крачка във вътрешността, за която от дълго време копнеех. Като че отивах в бащиното си жилище: весел, упорит, спокоен... "

Поради привършване на припасите и вече по тъмно в боя над с.Луково, с още двама четника се измъква от обкръжението към Ямишката река. Лазейки по скалистата стръмнина с изранени ръце, колене и с изпокъсани дрехи, те достигат до придошлата река. За да оцелеят, се налага да я преминат, ала в разпенените й води изчезва единият му другар. При опит да го открият и спасят, в гъстия мрак изгубва и другия си спътник.

"Седнах..., и си мисля: от 113 другари, само за един ден липсваха вече 112, а аз - сам.., Сам в смъртния момент, сам вече в борбата, с хилядите неприятности, сам против хилядната войска, сам и то още неизплувал от силните кордони на неприятеля, сам близо до полесражението. Ужас ме обхващаше... Почнах да разсъждавам и да диря изход на положението си. При пълно спокойствие реших: Да продължа пътуването си по непознатите места с едничка цел, да достигна гъстата гора на юг от с.Ямища, която съзрях още през деня... - "ще си спомни след време Черногорски."

Няколко години по-късно, Стойно Черногорски започва спомените си така:"При написването за записките имам предвид, че постоянно над главата ми висят и ме контролират очевидците на събитията... "

Макар и да не е роден, нито да умира в Стара Загора, то като подвойвода и боен другар на Никола Дечев поставяме Стойно Черногорски в редиците на старозагорци.

Почива на 18 септември 1948г. в Пловдив.

БОНЬО СТОЯНОВ

Участвува е четата на Константин Антонов от края на 1902 година и през 1903 година в Беломорието.

АНГЕЛ ДИАМАНДИЕВ

Роден е в Мустафа Паша (дн. Свиленград - б.н.). Преди въстанието живее в Стара Загора. Занимава се с търговия на платове. До въстанието не е женен, живее с майка си и не е участвувал в революционното движение дотогава. Включва се в освободителните борби през м.юли 1903г., като четник в III'ти участък в Ахъчелебийско (дн. Смолянско - б.н.) при войводата Никола Гюмюшев.

След въстанието, през месец февруари 1904г., за около 15 дни се намира във Варна по организационна работа.

ДИМО ТЮТЮНДЖИЕВ

За него само ни е известно, че е бил четник в четата на Никола Дечев.

ДИНЮ ДИНЕВ

Участвува в освободителните борби по време на Преображенското въстание в Дедеагачко - Гюмюрджинския район.

ИВАН КОЛЧЕВ ХАДЖИГЕНЧЕВ
(1876 - 1941)

Роден е на 13 октомври 1876г. в Стара Загора. Баща му е обесен от турците в Одрин по време на Руско-турската война 1877/78г. При настъплението на Сюлеймановите пълчища, майка му с цедилка на гръб, в която е Иван, е принудена да бяга от Ст.Загора. На другата година се завръщат в родното огнище. Трудно е за майката да изхранва седем детски гърла, но въпреки това успява да даде образование на Иван. Завършва седми клас в родния си град, а по-късно Педагогическото училище в Казанлък. Тук през последната година се включва в марксически кръжок и за бягство от груповото училищно черковно причастие е изключен от училище. Въпреки всичко, той се подготвя и се явява като частен ученик, като успешно взема всички

Иван Колчев Хаджистоенчев – участник в Преображенското въстание. Първи ред от ляво на дясно: Иван Колчев и неизвестен; втори ред от ляво на дясно: Никола Дочев и Димитър Загорски.

изпити. Изоставя завинаги социалистическите идеи и учителствува няколко години в Габровско.

Като войник в Бургас решава да се посвети на национално-освободителното движение. Една пролетна нощ напуща тайно с оръжието си казармата и се озовава в граничния пункт Герге бунар (дн. Росеново - б.н.). Там заварва другаря си от Стара Загора Николай Георгиев Дочев. Наскоро след това пристига и Димитър Георгиев Загорски от Ямболските казарми.

Тук Иван Колчев се запознава с Христо Силянов, бъдещия историограф и летописец на ВМОРО. Около средата на м.юли, с четата на М.Герджинов, преминава границата и навлиза в Турско. Участвува в охраната на конгреса на "Петрова нива". Преображение Господне го заварва на вр.Китка в четата на Герджиков. Включен е в групата на Хр.Силянов със задача да атакуват и превземат правителствения дом във Василико (дн.гр.Царево - б.н.). В завързалата се престрелка при атаката. Колчев е ранен в десния крак. На сутринта, когато се събират на една височина край града, лично Силянов превързва раната му. Изпратен е в Бургас, където в болницата изваждат заседналия в бедрото му куршум. След като оздравява, се завръща в казармата.

Пребивавайки в Странджа много му харесва песента на войводата Яни Попов "Ясен месец веч изгрява". Понеже имал дарба да пее, често обичал да я изпълнява.

Участвува и в двете Балкански войни. Владеейки добре турски, е един от преводачите на фронта. През първата световна война е околийски началник на Мехомия (дн. Разлог - б.н.), а после в Нова Загора. Отива си от тоя свят на 12 Юли 1941г. в Стара Загора.

ИВАН ХАДЖИСТОЕНЧЕВ
(1877 - 1902)

Иван Хаджистоенчев – секретар в четата на Тошо Войвода. Убит от антуража на Яне Сандански.

Роден е на 7 януари 1877г. в Стара Загора. До трети клас учи в родния си град, а по-късно продължава образованието си във френския пансион "Св.Августин" в Пловдив. Още преди да завърши образованието си, е изпратен на работа в двореца в София, поради желанието на княжеската канцелария да им се изпрати един прилежен ученик, владеещ френски и немски език. Там той прекарва четири години, след което отбива военната си служба.

Не е известно дали за добрата му работа в двореца или за проявен героизъм е награден в мирно време лично от княза с медал "За заслуги".

Първият му опит да влезе в Македония с четата на Тошо войвода и Кочо Аврамов, непосредствено след отбиване на войнската му служба, излиза неуб-

пешен, защото четата е разкрита от българската полиция в Дупница и Иван Хаджистоенчев се завръща в Стара Загора. Това става през 1900г.

Неспокойната му кръв не го оставя на мира и през 1902г. отново с Тошо войвода и поручик Саракинов се отправя за Македония, като секретар на четата, организирана от ВМОК. Този път опитът е успешен и той влиза оттатък заветните земи - отвъд Рила.

Четата, с която влиза Иван Хаджистоенчев, трябва като останалите върховистки чети да подготвя базата за въстание в Горноджумайско, Мелнишко и Петричко.

През м.юли четата наказва четирима турци в местността "Добринишки синор" и се отправя за Мелнишко, неприкосновената територия за господство на Яне Сандански. Още на 25 юли четата има престрелка с Яне Сандански край с.Храсна, но не са дадени жертви и от двете страни.

Стремежът на Яне е да не се допусне чета на ВМОК да навлезе в района му и затова, той с допълнителни сили отново напада четата на Тошо войвода и Саракинов в местността "Харамийската чешма" между селата Голешево, Калиманци и Петрово на 31 юли. По време на сражението загива Тошо войвода. Една част от четата под ръководството на поручик Саракинов напуска сражението, а друга-под ръководството на Янаки Георгиев продължава да се сражава до вечерта.

При оттеглянето на Саракинов, с него е и Иван Хаджистоенчев. За нещастие, се изгубва в гората и започва да дири път назад към Банско. На 2 август 1902г. край с.Ковачево попада на Яне Сандански и е убит.

Близките му смятат, че той е убит от турците. Това кара брат му Тачо Хаджистоенчев да отиде по-късно по стъпките на брат си, за да продължи неговата справедлива борба в този район.

ИВАН ХАДЖИНИКОЛОВ СТЕФАНОВ
(1879 - ?)

Роден е на 6 декември 1879г. в Стара Загора.

Включва се в освободителните борби на Македония през 1906г., като четник в четата на Петър Самарджиев в Тиквешко.

ЙОСИФ (ЙОСКО) ПАНАЙОТОВ

Роден е в Стара Загора. След завършване гимназиалното си образование, учи във Военноморското училище във Варна, от където избягва и отива в четата на Атанас Бабата в Кратовско. Загива заедно с войводата на 25 юни 1905г. на вр.Видин, между селата Куклица и Пендък, Кратовско.

КОСТАДИН ЧЕРЕПОВ
(1885 - ?)

Роден е през 1885г. в Стара Загора. Участвува в освободителното движение на Македония, като четник на Дончо Лазаров през 1907г. в Тиквешко.

МАРКО НЕСТОРОВ МАРКОВ
(1880 - 1903)

Ражда се в семейството на общественика и учителя Нестор Марков на 9 декември 1880г. в Стара Загора. Учи в Търново и София. Завършва Софийската мъжка гимназия през 1900г. с отличен успех. По-късно се записва да следва в Софийското Висше училище - Физико-Математическия факултет. Като студент в III™ курс участвува в организирането на тиквешката чета.

През есента на 1903г. влиза в състава на четата на Петър Самарджиев, която е част от сборната чета, ръководена от Хр.Чернопеев.

Загива на 6 септември в Осоговската планина, близо до с.Витоша, Кочанско.

МИТЬО ЛАМБЕВ

Взема участие в освободителните борби на Македония с четата на Петър Юруков в Тиквешко.

НИКОЛА ХРИСТОВ

Четник в четата на Яни Попов в Одринско. По време на Преображенското въстание действува в XII Лозенградски участък, който е разделен на две (полски и планински - Тас-тепенски). Никола Христов действува в полския подучастък, с местните въстаници от с.Ениджия.

ПЕТЪР ЧАПКЪНОВ

Включва се в борбата на одринските българи през есента на 1902г., когато заедно с Димо Николов Славов е изпратен да подсили четата на Марин Чолаков в Дедеагачко. От Любимец, заедно с Коста Нунков, пренасят две електрически машини, кабел и динамит за планираните атентати в района. По-късно влиза в четата на Константин Антонов пак в същия район.

Слабата активност на К.Антонов по време на Преображенското въстание, принуждава П.Чапкънов и останалите четници да напуснат Дедеагачко и да се завърнат в България.

През пролетта на 1904г., заедно с Димитър Загорски и Димо Николов, влиза наново в Беломорска Тракия под ръководството на М.Даев. След като Даев се завръща в България, Петър Чапкънов остава в Дедеагачко и Гюмюрджинско под ръководството на Д.Загорски и Д.Николов.

СЛАВИ НИКОЛОВ СЛАВОВ
(1887 - ?)

Брат е на Димо Николов Славов. Взема участие в освободителните борби на тракийските българи още едва навършил 15 години. Четник е в четата на Константин Антонов от края на 1902г. и през 1903 в Беломорието. Завръща се в България малко преди края на въстанието, заедно с останалите четници на Антонов.

СТОЯН МЕДНИКАРОВ

През 1906г. заедно с Тачо Хаджистоенчев заминава за Драмско и действува в четата на Михаил Даев.

На снимката: Стоян Медникаров (в ляво). До него е приятелят му Тачо Хаджистоенчев

ТОДОР ИВАНОВ ЧАНЛИЙСКИ
(1887 - 1960)

Тодор Ив. Чанлийски

Един от мнозината ученици, носещи в неспокойните си юношески години "стихията на борбата - любовта и омразата на исполини", е роденият на 13 септември 1887г. в Стара Загора Тодор Иванов Чанлийски. Макар и твърде млад, прегръща идеализма на македоно-одринските революционери за освобождението на поробените.

След Илинденско-Преображенското въстание, самоотреклите се български орли са изправени срещу тройния фронт: турската власт, гръцката и скъпоплатената сръбска пропаганди. Пренебрегвайки неизвестностите, Тодор решава на всяка цена да замине за вътрешността на Македония. Срещу това му на-

мерение се противопоставят чичо му Тачо и Антон Страшимиров (техен гост), които на всяка цена се мъчат да го разубедят да не отива, за да се излага на опасностите, които крие една въоръжена борба. Привидно се съгласява, но на другия ден вместо да отиде на училище, тайно заминава за София. Тук се среща с Иван Гарванов и с помощта на Борис Срафов е включен в четата на легендарния Иван Наумов-Алябака от с.Ораовец, Велешко. След навлизането в пределите на Македония, четата води борба срещу сръбската пропаганда, която е подпомагана от турската власт. Районът на четата е Велешко и местността Поречето в Кичевско, където натискът на сръбската въоръжена пропаганда за създаване на "прве срби" е най-голям.

На 14 Юли 1907г. момчетата на Алябака, заедно с други чети, водят тежко сражение с турския аскер, отиващ на връх "Ножот" с цел да се улесни отстъплението на намиращите се там 54 юнаци от Костурските чети. Ала костурчани са решени да не отстъпват от "Ножот", докато са живи. И успява да напишат една от най-светлите и безсмъртни страници от освободителната борба на Македония и да предизвикат възхищението и преклонението пред своята саможертва на командващия сражението турски офицер Енвер бей.

През същата година четата на Алябака води сражение с турците край Охридското езеро. Тук Чанлийски е тежко ранен с куршум в главата, при което загубва временно зрението си. Другарите му го отнасят в къщата на една македонска българка, баба Малина. Тя го укрива и лекува. Остава му белег от около два сантиметра на темето.

В Македония стои до Хуриета и след разпущането на четите се завръща в Стара Загора. Отбива военната си служба. Участвува в Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война. Много обичал да пее македонски песни.

Умира на 18 Юни 1960г. в Стара Загора.

ФЕДФЕБЕЛ ДИМОВ

В подготвителния период на Преображенското въстание Главното Боево Тяло организира набирането на доброволци в България и изпращането им в Одринско. В помощ на въстаниците пристига федфебел Димов от Стара Загора заедно с група войници от Старозагорските казарми.

ХРИСТО СТАРШИЯТА

Знаем само, че е роден в Стара Загора.

В началото на Юли 1903г. влиза в четата на Д.Ташев и заминава за Бунар Хисарско. По време на въстанието е назначен за войвода на смъртната дружина на с.Куру дере.

УЧАСТИЕ НА КАРЛУКОВЧАНИ (ДН.СЛАВЕЙНОВЦИ), ЖИТЕЛИ НА СТАРА ЗАГОРА В ПРЕОБРАЖЕНСКОТО ВЪСТАНИЕ

На отправения призив от 5 август 1903г. ръководството на Ахъчелебийско-Скечанския революционен район, "в помощ на Македоно-Одринското освободително дело в Средните Родопи, от Стара Загора заминават бившите жители на с.Карлуково (дн.Славейно - б.н.) - Стойчо Н.Струнчев, Димитър Ил.Кавгазов, Илия Ст. Михайлов, Васил Д.Манолевски и Тодор Д.Ангелов.

ИВАН СЛАВОВ

Роден е в Стара Загора. Става учител в с.Чепеларе (дн. гр.Чепеларе - б.н.), някъде около средата на 90-те години на XIX век. През 1896г., по внушение на капитан Петко войвода, който посещава района предната година, се образува дружество, като клон на "Странджа". Един от основателите и активен негов деец е и учителят Иван Славов.

През лятото 1898г. в Чепеларе, пристига Кочо Аврамов, редактор на в. "Автономия" . Нескриващ пристрастията си към "Тайното Революционно Братство", той успява да привлече Славов, да работи за неговата кауза.

За кратко време, Иван Славов, успява да превърне Чепеларския комитет в основна брънка във веригата от свободна България към поробените земи в Родопите, та чак да Беломорието. Там започва временно да се складира оръжие, боеприпаси и литература, които по-късно се внасят във вътрешността по създадения канал.

Според сведенията, дадени от Иван Гарванов, Иван Славов, около средата на 1900г. е започнал да се разколебава от по-нататъшната роля и дейност на "Братството" в полза на ВМОРО.

След идването на Вълчо Сарафов в Чепеларе, във връзка с постигнатата договореност между ВМОРО и ВМОК, Иван Славов се оттегля от по-нататъшна дейност.

НИКОЛА ПЕТКОВ КАИШЕВ
(1863 - 1953)

Никола П.Каишев

Роден е на 27 февруари 1863г. в с.Чокманово, Смолянско, в семейство на абаджии. Завършва Софийската класическа гимназия с отличие през 1885г. Още през същата година взема участие във въоръжената защита на Съединението - Сръбско-българската война. За проявен героизъм е награден със сребърен медал по време на войната.

От пролетта на 1886г. неговата по-нататъшна съдба се свързва със Стара Загора. На него (кондуктора - инженер) този град дължи превръщането си в един от важните комуникационни центрове на Южна България.

Никола Каишев е не само човек-професионалист в своята работа. Той не може да остане безучастен наблюдател към съдбата на онези, които остават да живеят в поробените земи. Взема дейно участие в набирането на средства, които се изпращат на затворниците и заточениците, за да разберат, че не са сами и забравени по време на големите християнски празници. Става Председател на стрелческото дружество, създадено в края на 1900г. в Стара Загора, което си поставя за цел да поддържа бойната подготовка сред преминалите казарма и да даде войнски умения и знания на тези, които не са били войници.

След забраната и разпускането на ВМОК, е избран за председател на Одринското благотворително братство в Стара Загора. Съратник на Христо Караманджуков в подготовката и провеждането на Преображенското въстание, а по-късно по подпомагане на бежанците от Одринска Тракия след неговото потушаване.

Умира в Стара Загора през 1953 година.

ДЯКОН (ЕВТИМИЙ) ШАПКАРЕВ

За момента за него се знае, че е бил секретар на Народното стрелческо дружество в Стара Загора, през периода 1900 - 1901 година.

СТАМО ГОГОВ УРУМОВ

Лъчът на историята попада на моменти върху неговото име.

През 1896г. работи като пощенски служител в София. Там се включва в състава на дружество "Родопи", което е клон на дружество "Странджа". Избран е за негов секретар.

От кога идва на работи в Стара Загора, за момента не е известно. Но от есента на 1902г. е със сигурност вече тук, като деец на ВМОРО с ръководни функции.

В началото на 1903г. се създава нов център на ВМОРО за бомби на територията на България, в Стара Загора. Ръководството, е поверено на Стамо Урумов, който до момента работи като служител в телеграфо-пощенската станция на града. За бомболеярна е приспособена набързо една железарска работилница. Тук са приготвени над 1000 бомби, предназначени предимно за Одринския революционен окръг. Една част от тях се пълнят на място.

ДОПЪЛНИТЕЛНИ СВЕДЕНИЯ ЗА УЧАСТИЕТО НА СТАРОЗАГОРЦИ В ОСВОБОДИТЕЛНОТО ДВИЖЕНИЕ НА МАКЕДОНИЯ И ОДРИНСКА ТРАКИЯ, ЗА КОИТО ЛИПСВАТ КОНКРЕТНИ БИОГРАФИЧНИ СВЕДЕНИЯ

Стара Загора в края на миналия и в началото на този век се превръща в един от важните центрове на освободителното движение на македонските и тракийските българи.

Наред с дотук посочените дейци, взели пряко участие в това движение, има много повече, които остават, а може би и ще останат неизвестни. Хора, които са допринесли за величието на тази борба.

На 7 Юни 1899г. в Акарджанското училище, се образува първото македонско дружество, което е подразделение на ВМОК. В него членуват първоначално при образуването му 70 човека. Пръв негов организатор е митрополит Методий Кусев. За пръв председател е избран Димитър Ачков - сестрин син на Митрополит Методий.

Трябва да се отдаде дължимата почит и преклонение на онези работници, които се трудят в набързо пригодената железарска работилница, за направата на 1000 бомби тип "одринки . Тези бомби са направени с цел да се подпомогне въоръжената борба на въстаниците предимно в по-слабо въоръжения Одрински революционен окръг.

Народното стрелческо дружество наброява в началото на 1901г. 150 членове. Не е изключено някои от неговите членове да са взели участие в Илинденското и Преображенското въстание от 1903г.

Казармите са едни от снабдителските бази на ВМОРО и ВМОК, както за набавяне на оръжие и боеприпаси, така и на жива сила, нужна за национално-освободителната борба.

В помощ на преображенци, фелдфебел Димов заминава с група войници от Старозагорските казарми. Пере Тошев изрично пише на Коста Кондов, да не се вземат войници за Прилепско и Битолско. И след въстанието казармите продължават да бъдат база на ВМОРО. Димо Николов Славов, в своите спомени пише, че заминава за Беломорието, с трима войници, на които не може да си спомни имената.

В спомените си Петър Юруков от Карловско, съобщава, че в Стара Загора има ученически кръжок, който се явява клон на ВМОРО. Задачата на този кръжок е да подготви кадри за Организацията. Само по този начин можем да си обясним навлизането на толкова млади хора, почти юноши, в революционните чети, направо от ученическите скамейки.

Наред с ученическите кръжоци, на 26.12.1901 г. в Стара Загора се създава "Кружок", в който се включват емигранти от Костурско (Македония). Този "Кружок" нараства до 120 души, като членството им се счита за участие в комитетите по родните им места. Преди започване на Илинденското въстание в Стара Загора се получава **повиквателна за обща мобилизация** със следното съдържание: "**Сватбата ще стане по Илинден с много сватове и сватбари, заради това се калесвате да присъствате!".** От старозагорския "Кружок" заминават почти всички и вземат участие във въстанието. Някои от тях загиват, други са арестувани, осъдени и заточени, а малцина се завръщат отново в България и се заселват окончателно в Стара Загора.

Публикуваният протокол е останал в Андон Христов Майноловски, който след участието си във въстанието е заловен от турците, осъден на 101 години затвор и изпратен на заточение в Мала Азия, но успява да избяга с италиански параход до Бургас, а оттам идва в Стара Загора. Малко по-късно тук се заселва и семейството му.

Копие от този протокол ни е предоставен от неговия внук Симеон Майноловски.

П Р О Т О К О Л 1-й

Днес 26 декември хиляда деветьстотин и първа година събрахме се ний емигрантите от Турция (Македония) чисто само из Костурско, по инициатива на Хр. Л. Джонов от с.Косинец тоже из костурска околия, посветен в Македонското освободително дело, съветник в пловдивский така наречен "Кружок", делегиран в нашия град с цел на съставяне и в града ни, който засега временно населяваме ний емигрантите из Костурско подобен на пловдивски "Кружок", след като ни се обесни цельта на

неговото идване при нази на събраните почти всички из Костурско, в това време той едино-гласно и единодушно бе приетий братски от нас като делегата делегиран от пловдивски "Кружок" тъй също и цельта която съглсихме да работиме за напред, да се състави и в Стара Загора такъв "Кружок" за подпомагане на бедни и Мъченийци за дялото освободително които изпитват по най-безобразен начин турските зверства:

1-ви След като се постъпи към клетва заради посветяването ни за напред да работиме и помагаме на отечеството ни Македония.

2-й След това и без губене на време постъпихме към избиране за управляющи "Кружока" съгласно устава с явно гласуване, в който ний подписаните в настоящий протокол изказваме пълно доверие в избраните от нас както следва: Коста Кръстев за председател, Илия Атанасов касиер, Сотир Филипов секретар и Андон Христов, Петър Вангелов и Никола Георгиев съветници, Коста Кръстев и Сотир Филипов родени в с.Смърдеш, а останалите всички родени в с.Косинец Костурска околия.

За истинността на горното подписваме: Коста Кръстев, Илия Атанасов, Сотир Филипов, Андон Христов, Никола Георгиев, Петър Вангелов, Васил Костов, Атанас Стоянов, Андон Павлов, Тодор Марков, Ставро Ангелов, Наум Андонов, по неграмотността на Петър Михайлов подписва се С. Филипов, Ангел Атанасов, Атанас Ламбров, по неграмотността на Цветко Димов подписва се С.Филипов, Андон Вълчов, Аданиси Василию, по неграмотността на Филип Апостолов, Ставри Чолов, Трындо Стоянов и Андон Атанасов подп. С. Филипов, Трайко Ангелов, Коста Янаков, Ангел Янаков, Андо Панайотов, за неграмотността на Стоян Иванов, Сотир Вълчев, Киро Цветков, Атанас Димитров, Стоян Илиев и Атанас Наумов, подп. С.Филипов, Стафан Вълчев, Димо Василев, Наум Ла мбров и Васил Тодоров.

Участието на Старозагорци в борбите за свобода и обединение с майката - Родина включва не само хора, признали, че това може да се извърши с оръжие в ръка, а и такива, които вярват, че кръста и перото са не по-слаби средства за борба. В своя живот, те не проявиха по-малка смелост и безстрашие в сравнение с онези, за които говорехме до сега. Всеизвестна истина е, че да бъдеш подложен на ударите на враговете си и да си "в гнездото на осите изисква много по-голяма смелост и безстрашие, отколкото да грабнеш пушката и да отидеш в планината.

Затова техните имена светят не по-слабо в жертвената клада на Македония и Одринско. Защото те съумяха да отбият всички удари и отдадоха целия си живот на българщината.

На тях посвещаваме следващите страници.

МИТРОПОЛИТ МЕТОДИЙ КУСЕВ
(1838 - 1922)

Митрополит Методий Кусев

Светското му име е Тодор Йовчев Кусев.

Роден е през 1838г. в гр.Прилеп (дн. в Р.Македония - б.н.). Учи в родния си град.

Представлява Битолската епархия през 1871г. на народния църковен събор в Цариград. Там той упорито се бори за включването в пределите на Екзархията на Всички епархии от Тракия и Македония, които не били предвидени в султанския ферман. Така за пръв път официално са признати границите на българската народност в Османската империя. По-късно същите граници са международно признати от Цариградската посланическа конференция и от Санстефанския мирен договор.

През 1873г. приема монашество и е назначен за протосингел на Пловдивската митрополия - длъжност, която изпълнява до 1880г.

Той е един от онези български патриоти, от които християнска Европа успя да научи за Априлското въстание и за неговото жестоко потушаване през 1876г. Той нелегално пренася писмените новини, за хода на въстанието и потушаването му, скрити в бастуна, и ги предава на английските журналисти и на Макгахан в Цариград.

По време на Руско-турската освободителна война от 1877 - 1878г., когато руската армия извършва няколко неуспешни атаки за превземането на Плевенската крепост, руският император Александър II, замисля да сключи мир с Турция, и да бъде създадено автономно княжество между р.Дунав и Стара планина. Методий Кусев мотивирано, писмено, успява да убеди ца-

ря да продължи войната до победния и край, пред стените на Цариград - в градчето Сан Стефано.

Той дейно участвува и в движението против решенията на Берлинския конгрес от 1878г.

В периода 1880 - 1886г. Методий е протосингел на Екзарх Йосиф. Като официален негов заместник, при отсъствието на екзарха, чрез умел и хитър дипломатически ход пред руския посланик в Цариград и Цариградския гръцки патриарх, той успява да издействува разрешение за откриване на Солунската и Одринската български гимназии, на Цариградската българска семинария, на училище и църква във всяко селище на Македония и Одринска Тракия, за противоборство на гръцката и сръбската пропаганди.

През 1886г. заминава да учи в Русия, където завършва Киевската семинария и по-късно учи три години в Петербургската духовна академия.

От 1892 до 1894г. е ректор на Цариградската българска духовна семинария. От 1894г. е назначен за управляващ на Старозагорската епархия. През 1896г. е избран за Старозагорски митрополит, какъвто остава с известни прекъсвания да своята смърт.

По негова инициатива се създава паркът "Аязмото" в Стара Загора.

През целия си съзнателен жизнен път, митрополит Методий Кусев - Старозагорски е радетел на църковно-националното и политическо освобождение и обединение на майката - Родина.

Животът и делото му оживяват по-късно в романите на Димитър Талев, като прототип на Лазар Глаушев.

Умира на 1 ноември 1922г. в Стара Загора.

МИТРОПОЛИТ ГРИГОРИЙ ОХРИДСКИ И ПЕЛАГОНИЙСКИ
(? - 1906)

При тежки условия започва възстановяването на черковното и просветно дело на Македония и Одринска Тракия след 1878г.

Берати за владици в Скопие и Охрид се издават едва през

Митрополит Григорий Охридски и Пелагонийски

1890г. През пролетта на 1894г. Екзархията добива още два берата - Велес и Неврокоп. В края на 1897г., след нови настойчиви искания от страна на Екзархията, населението и българското правителство, Високата порта издава берати за владици в епархиите - Битоля, Дебър и Струмица.

Българската екзархия се очертава като важен фактор за запазване и утвърждаване на народностното самосъзнание на населението, живеещо в Македония и Одринско, като, реален признат от Империята институт. Борбата и срещу чуждите пропаганди е в рамките на съществуващия ред в Османската държава. Тя се обявява против използването на революционните методи и форми на борба, защото те затрудняват самото и съществуване. Тя се придържа към идеите на Българското Възраждане, че свободата може да дойде по пътя на просветното развитие. Нейната политика е за предпазване на местното население от увлеченията по революционната пропаганда.

"По-скоро от чувство на самосъхранение, отколкото от органическата вражда към революцията, тя предпочита "благонадеждните учители и нейния червен молив не рядко минава през имената на "неблагонадеждните".

Изразител на тази политика на екзархията е и владиката Григорий Охридски, а по-късно Пелагонийски (Битолски - б.н.). В потвърждение на тази теза ще си позволим да цитираме откъс от дневника екзарх Йосиф I:"Говори ми (руският консул в Битоля - Ростковски - б.н.), че Григорий не допуска комитетите в епархията си и затова го гонят и ме моли да го защитавам".

За неговото житие - битие се знае, че е роден в Стара Загора. Завършва духовната академия в Москва, след което е привлечен за дякон на екзарха в Цариград. По-късно е ръкоположен за архимандрит на Солун, където е бил Екзархийски

наместник на Солунската българска община. От 1894г. е ръкоположен за владика на Охридската епархия, а през 1897г. е назначен за владика на Пелагонийската епархия.

Повечето сведения за посрещането на Григорий в Охрид, срещаме в "Ранните спомени" на Симеон Радев:"Не се мина много време, и пристигна новия митрополит Григорий. Посрещането му беше бляскаво. Много народ излезе да го чака при входа на града... Владиката, сподирен от голямо шествие, се изкачи по стръмния път, който води за църквата "Св.Климент" и там се служи молебен. Напливът в църквата беше голям, но аз успях да се вмъкна в нея."

Паметен ще бъде този ден за митрополит Григорий в храма на "Св.Климент", защото ще чуе клетвените думи на бележития възрожденец Григор Пърличев:"Здраво държия патериците светаго Климента."

Също така знаем, че е бил и твърде щедър човек и не рядко неговата щедрост го е поставяла в големи финансови затруднения.

"Митрополит Григорий остави голям спомен в Битоля, между друго, той построи там митрополията. Деспотичен спрямо подчинените си, вратата му беше винаги отворена за тия които имаха нужда от неговото покровителство или от неговата помощ... Застъпванията му пред турската власт бяха винаги енергични и смели. Представител на политиката на Екзарха, той посрещна зле революционното движение и има последствие големи конфликти с местните ръководители на Вътрешната организация. Ставало бе дума да се вземат крайни мерки спрямо него. Но той бе неустрашим и не се преклони."

Тази негова смелост и безстрашие са ясно изразени след Илинденско-Преображенското въстание, когато той отива в най-пострадалата околия - Костурската да раздаде помощи на населението, които са изпратени от България. Въпреки противодействието на турската власт и бясната ненавист от страна на Костурския гръцки владика Каравангелис.

Ето какво пише Хр.Силянов по този повод:"Схизматическият Битолски владика в Костурско - в собствената епархия на Германос Каравангелис - вбеси гръцкия митрополит. Другарят на турските палачи, купувачът на изтерзани души през и след въстанието, Каравангелис си даде точна сметка за ефекта от явяването на Григорий в Костурско, дошъл да изпълни

един дълг на християнски пастир - да утеши и подпомогне озлочестените, без да прави разлика между екзархисти и патриаршисти.

Той направи всичко, на което бе способен, за да отстрани час по-скоро от Костурско схизматическия владика, колкото и неизвестен, толкова и опасен, а ако е възможно и да го оскандали пред паството му. Григорий обаче се оказа корав българин. Той се противопостави енергично на всички провокации, понесе всички неприятности, които турците по своя инициатива и под гръцко подстрекателство му направиха, но не напусна Костурско, преди да привърши мисията си. Завърнал се в центъра на епархията си, битолският митрополит, в знак на протест против устроените срещу него провокации в Костурско, престана да посещава административния съвет (меджилиса) и да посещава валията."

Имаме чувството, че митрополит Григорий е прототип на образа на владиката от О., в "Гласовете ви чувам" на Димитър Талев.

През Юли 1905г. е извършен атентат срещу султан Абдул Хамид. По това време екзарх Йосиф I се намира на лечение в чужбина. Турската полиция извършва провокации с цел да закарие Екзархията, като една от виновниците за атентата. Благодарение на активната намеса на Григорий Пелагонийски, който замества по това време Екзарха и изпраща протестен такто до Министерството на Правосъдието и Вероизповеданията за нарушаване неприкосновеността на Екзархията. Митрополит Григорий получава извиненията на правителството, и му са върнати задигнатите книжа и ключове. Всички екзархийски чиновници са освободени.

Умира през 1906г. в Битоля и там е погребан.

МИТРОПОЛИТ БОРИС ОХРИДСКИ (1875 - 1938)

Роден е на 30 януари 1875г. в Стара Загора. За него е известно, че завършва Духовната академия в Петербург.

Учителствува в Самоков от 1899 до 1903г.

Протосингел е на Българската екзархия от 1903 до 1910г.

На 7 ноември 1910г. е канонизиран за Охридски митропо-

Митрополит Борис Охридски

лит. Такъв е до 1913г. и после от 1915 - 1918г.

От ноември 1913г. е назначен за управляващ Гюмюрджинската (Маронийската - б.н.) епархия до 1915г.

Член е на Светия Синод и Екзархийски наместник в Цариград от 1924 до 1936г.

Неговият съзнателен жизнен път е свързан с издигането на българското учебно дело във всички български земи. Съставител е на богослужебни книги с религиозно-нравствено съдържание.

Моментът, в който митрополит Борис поема Охридската епархия, е тежък за българщината в Македония.

Заповядва му се официално да спомене в черквата Белградския митрополит Димитрия, вместо Екзарха или българския Свети синод.

В определен момент е наречен от екзарх Йосиф I - "страхливец", но ние не можем да го приемем за вярно. Защото може ли да се нарече "страхливец", човек, който обикаля подведомствената си епархия и всява надежда и вяра за по-добри дни сред своите пасоми със самото си присъствие? Като се има впредвид изричната и ясна заповед на сръбския битолски околийски управител, издадена до българското население в Ресенско:"Щом забележите в селото български владика, поп, инспектор, учител и четник веднага да го докарате вързан в Битоля при мен."

На 25 Юни 1913г. митрополит Борис Охридски е събуден в три часа сутринта, и разполага с десет минути да се приготви за път. Заведен е при сръбския окръжен управител, който го обвинява, че е един от главните членове в някакъв революционен комитет, който се готви за въстание срещу сръбската власт. Затова е принуден да се откаже от владишкото си достойнство, защото в противен случай ще бъде предаден на военен съд и застрелян като предател. На 26 Юни, съпроводен от стража,

пристига в Солун, от където заедно с Битолския митрополит Авксентий е натоварен на 29 Юни на италиански кораб и отплава за Цариград. Слизайки на брега, е откаран в полицейския участък. Освободен е с помощта на руското посолство.

Умира на 22 октомври 1938г. в София.

АНДРЕЙ СЛАВОВ ТОШЕВ

Андрей Тошев е роден (1867 - 1944)

Андрей Тошев е роден на 4 април 1867г. в Стара Загора. Учи първоначално в родния си град, по-късно завършва естествени науки в Брюксел. След завършването си в България, учителствува от 1895 до 1903г. През учебните 1888 - 1890 и 1893 - 1895г. е преподавател в Солунската мъжка гимназия "Св.св. Кирил и Методий."

Андрей Тошев

Благодарение на приятелството си от детинство с Иван Гарванов, успява да го привлече за учител в Солунската гимназия.

Заедно с Васил Кънчов, Димитър Матов и Дамян Груев, издават списание "Солунски книжици". С помощта на Даме Груев урежда нощни срещи с по-интелигентни българи от Солун и с провинциални учители и свещеници, "от чиято среда главно излизаха най-разпалените ратници за свободата на Македония" - ще напише по-късно, през 1931г., в своите "Бегли спомени".

В резултат на извършените обиколки из Велешко и Гевгелийско, се появяват в "Периодическо списание" през 1890г., неговото "Описание на Гевгелии".

Своите възгледи, относно ВМОРО, Екзархията, Търговските представители и чуждите пропаганди, най-пълно развива в обширното си изложение до министъра на Външните работи - Димитър Станчов, от ноември 1907г.

Още в самото начало на своя "Поверителен доклад" , Андрей Тошев приравнява значението на ВМОРО като политически фактор, с това на Екзархията и българското правителство, като подчертава, че дейността им е продиктувана от еднакви патриотични мотиви и крайната цел е една и съща.

В това изложение Андрей Тошев прави едно абсолютно изследване под микроскоп на проблема и дава отговор на много въпроси. Жалкото е, че много от онези държавни мъже, намиращи се на върха до започването на Балканската война, не обръщат внимание на този негов доклад.

В потвърждение на това ще си позволим да цитираме неговото мнение относно позицията на Румъния в едно близко бъдеще:"Не ще съмнение, че с развитието и усилването на румънската националистическа идея в Македония, тези работи в още по-голяма степен ще се повтарят в съда (става въпрос за създаването на отделна куцовлашка община в Горна Джумая и отцепването им от ведомството на неврокопския владика - б.н.), дето особено куцовлашкото население е по-гъсто. Ето защо, според мен, длъжност е на княжеското правителство да изучи всестранно въпроса за румънската акция в Македония и да определи политиката си спрямо нея. Това се налага толкова повече за това, че всъщност крайната цел на тази акция визира не шепата погърчени куцовласи в Македония, които никога няма да станат убедени румънци, а една евентуална компенсация за сметка на България."

Този доклад е предаден на 28 ноември 1907г. на Димитър Станчов, а не през 1913, та Андрей Тошев да се покаже като пророк за отношението, мястото и ролята на Румъния през съдбоносната 1913г.

И още нещо - "Докладът" е предаден в същия ден, когато Иван Гарванов, ще бъде убит от Тодор Паница на ул. "Осогово", в дома на Борис Сарафов.

От 1903г. Андрей Тошев се отдава на дипломатическа кариера - дипломатически агент в Битоля и Цетине (стол. на Черна гора - б.н.), дипломатически представител в Атина, Пълномощен министър в Белград, Берн и Виена. През 1913г. участва в Българската делегация, която подписва Цариградския мирен договор.

От април до ноември 1935г. е министър-председател на Царство България, но и тогава македонския въпрос остава в полезрението му.

На 9 срещу 10 януари 1944г. Андрей Славов Тошев, загива под бомбите на антифашистката коалиция, хвърлени над София, в резултат на обявената от нас война на САЩ и Англия.

АЛЕКСАНДЪР ЕКЗАРХ
(1810/12 - 1891)

Александър Екзарх

Истинското име на Александър Екзарх е Александър Боев, който е роден през 1810 или през 1812г. в Стара Загора. Той подпомага с материални средства изграждането на училище в Гостивар, а също така и развитието на учебното дело в Македония. В личния му архив се намира богата кореспонденция с Велешката българска община по въпросите на учебното дело в този край.

Поддържал е приятелски връзки и си е кореспондирал с такива бележити възрожденци от Македония, като Йордан Хаджиконстантинов - Джинот и Димитър Миладинов.

НАЧО АТАНАСОВ НАЧЕВ
(1853 - 1916)

Роден е в Стара Загора през 1853г. В периода 1888 - 1891г. е директор на солунската мъжка гимназия "Св.св.Кирил и Методий."

По-късно е назначен за секретар на Екзархията - длъжност, която изпълнява до 1909г.

Умира през 1916г. в Стара Загора.

Начо Ат. Начев като директор на Солунската българска мъжка гимназия през учебната 1888 - 1889г. (на първия ред в ляво, подпрян на бастун).

СЛАВИ КОСТОВ ЖЕКОВ

Роден е в Стара Загора. Брат е на радовишкия войвода Никола Костов Жеков.

За известно време, Слави Жеков е учител в Струмица.

Това, което още ни е известно - от 1903г. е в родния си град.

На 5 октомври с.г. е смъртоносно ранен по време на предизборните борби в Стара Загора.

СТЕФАН К.САЛГЪНДЖИЕВ (1847 - 1911)

Стефан К.Салдънджиев е изтъкнат просветен деец. Роден е в Ст.Загора през 1847г. Учи в родния си град, Цариград и о.Халки.

Като учител в Солун, става един от създателите на българската църковна община, през 1868г. Същевременно работи във вилаетската печатница, където редактира българския отдел на официалния вестник "Солун", списван на няколко езика.

През 1892г. се премества в гр.Сер, където открива българско училище. Тук спомага също за изграждането на българската църковна община. Усилията на тази община за периода от 1872 до 1874г. са насочени към получаване на разрешително за откриване на параклис, който да обслужва българското население, заявило своята привързаност към наскоро образуваната Българска Екзархия. Това разрешително, след големи усилия, е получено и то благодарение на неуморимия Салгънджиев, който обикаля от врата на врата правителствените сгради в Солун и Цариград. В крайна сметка неговите усилия са възнаградени и в началото на октомври 1875г. параклисът отваря врати за жадните за българското слово вярващи.

Параклисът се превръща бързо в обединителен център на българщината в гр.Сер. Само за една година екзархистите в града нарастват със 72 домакинства.

Като отзвук от Априлското въстание и огромната злоба на гръцката пропаганда в града, сред арестуваните е и Стефан Салгънджиев, заедно с книгите му. Благодарение на обясненията, които дава на мютюсарифа, защо повечето от учебните помагала и богослужебните книги са печатани в Русия, последният разрешава да се върнат обратно събраните от свещениците и учителите книги.

По време на Руско-турската освободителна война е наново сред арестуваните.

След края на войната, когато е освободен, се прибира в свободна България и умира в Пловдив през 1911г.

И ОЩЕ НЯКОЛКО ИМЕНА...

Това са една малка част от онези родолюбци, които са споменати в тези страници. Вярваме, че има десетки други старозагорци и старозагорки, които отиват или желаят да се включат и предадат на освободителното дело като учителката Олга Георгиева, която иска съдействие да й се окаже помощ от ВМОК, за да започне работа в Македония или Одринска Тракия.

След излизането на България от Първата световна война и демобилизирането му, Христо Апостолов Матов за една година става учител по български език и литература в Първа мъжка

гимназия "Иван Вазов" в Стара Загора.

Също така, тук можем да споменем учителката Райна Каназирева, която е родена в Разлог и ушива знамето на разлогчани, с което участвуват по време на въстанието през 1903г. След като умира съпругът й капитан Йордан Стоянов, тя се преселва с втория си съпруг да живее в Стара Загора.

За известно време със Стара Загора се свързва и името на Димитър Петков Маджаров от с.Мерхамли (Беломорието) действувал с чета след Преображенското въстание в Беломорска Тракия. През 1920г. се установява в градат и тук сключва граждански брак с тракийката Златка Ставрева. След това през 1923г. се преселва да живее в Тополовград, а после в Кърджали.

Богдан Ацев Баров, от Скопие, който взема участие в четата на Атанас Бабата и Васил Аджеларски, през 1905г. идва в България. Същият от 1911г., с известни прекъсвания, живее е Стара Загора, като през 1923г. се преселва да живее в София.

Да се надяваме, че времето ще ни разкрие още нови имена и ще блеснат със своята несравнима светлина - искри от жертвената клада на Македония и Одринско.

ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Старозагорци ,като неделима част от българския народ, се включват в борбата за освобождение на земите, останали да пъшкат под турския ярем след решенията на Берлинския конгрес. Всеизвестно е, че искрата се превръща в сажда, ала е важно в моментната снимка, оставена в историята да ги видим и запомним.

Желаехме да бъдем максимално обективни и безпристрастни, при представянето на участниците в национално-освободителната и културно-просветната борба в Македония и Одринско, на хората родени и живели в Стара Загора. Нашата скромна надежда е, че пример за подражание ще бъдат само искрите в жертвената клада.

Вярваме, че след време това наше скромно изследване ще бъде продължено от последователи, които ще изтрият от праха на забравата още имена и факти, та пламъкът на обичта към Родината да стопли изстиващите ни души. Това е нужно, по наше скромно мнение, за младите, които мислят, че камъните са по-меки и пръстта по-плодородна извън земята, напоена с кръвта на нашите деди.

Благодарим на всички, с чиято помощ и подкрепа стана възможно издаването на тази книга.

От авторите

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА И ПУБЛИКУВАНИ ДОКУМЕНТИ

1. Албум–алманах "Македония в образи". С., 1919.
2. Алманах на СУ "Кл. Охридски". С., 1940.
3. Ацев П., Димитър Андонов, Никола Вълчев, Нестор Байков Тенев и Георги Хр. Стайнов. – В.: Илюстрация Илинден, 1938, бр.3.
4. Билярски, Ц. В. Протоколи на ВМОК между VII и VIII конгрес 1900г. - В.: Известия на Държавните Архиви, С., 1986, т.51.
5. Билярски, Ц. В. Отношенията на Вътрешната Македоно-Одринска Революционна Организация и Върховния Македоно-Одрински комитет до 1902г. – В.: Известия на Държавните Архиви, С.,1990, т.59.
6. Билярски, Ц., Н.Недкова. Документи за Национално освободителните борби на българите в Македония и Одринско от Архива на Иван Йосифчев. В.: Военноисторически сборник, С., 1987, кн.5.
7. Билярски, Ц., Т.Петров. Документи от конгресите на ВМОРО след Илинденско–Преображенското въстание. – В.: Известия на Българското Историческо Дружество, С., 1886, кн.XXXVIII.
8. Билярски, Ц., Т.Петров. Из архива на Петър Юруков. – В.: Военно–исторически сборник, 1983, кн.1.
9. Билярски, Ц., Б.Николов. Непубликувани писма на Тодор Александров. – В.: Военноисторически сборник, 1989, кн.3.
10. Божилов, И. и В.Мутафчиева, К. Косев, К.Пантев, А.Грънчаров. История на България през погледа на историците. С.,1993.
11. Борбите в Македония и Одринско 1878 – 1912. Спомени.С., 1981.
12. Борбите, В. Към подготовката на въоръжената борба в Одринско. – В.: Военноисторически сборник, 1984, кн.6.
13. Български Екзарх Йосиф I. Дневник. С., 1992.
14. Гандев, Хр. Писмата на Ст.К.Салгънджиев от 1874 - 1878г. по националните борби в Сер, Серско и Одрин. - В.: сп.Беломорски преглед II, 1943, бр.2.

15. Георгиев, Г., Й.Шопов. Илинденското въстание. С., 1969.
16. Горов, И. Документи за македоно–одринското революционно движение и за Преображенското въстание в Тракия. – В.: Преображенско въстание. Статии и документи. С., 1955.
17. Гоце Делчев. Спомени, документи, материали. С.,1978.
18. Гоцев, Д.Г. Национално освободителната борба в Македония 1912 - 1915. С.,1981.
19. Данаилов, А., С.Нойков. Национално освободителното движение в Тракия 1878 -1903, С.,1971.
20. Дневници и спомени за Илинденско–Преображенското въстание . С.,1984.
21. Димитър Георгиев Загорски (кратки бележки из революционната му дейност). – В.: Илюстрация Илинден, 1940, бр.10.
22. Динев, А.Хуристът и след хуристките борби в Гевгелийско. С., 1934.
23. Добринов, Д. Последният цар на планините. С., 1992.
24. Дървингов, П. История на Македоно–одринското опълчение. т.I. С., 1917.
25. Елдъров, Св. Бомбите като оръжие и Илинденско–Преображенското въстание. – В.: Военноисторически сборник, 1983, кн.5.
26. Елдъров, Св. Документи за създаването и дейността на стрелческите чети и народните стрелчески дружества в България (1900 - 1901г.). – В.: Военноисторически сборник, 1989, кн.1.
27. Елдъров, Св. Дружество Странджа и Македоно–одринското революционно движение (1896 - 1900г.). – В.: Военноисторически сборник, 1990, кн.5.
28. Елдъров, Св. Сръбската въоръжена пропаганда в Македония (1901 - 1912). С., 1993.
29. Зверствата при потушаването на Илинденско–Преображенското въстание. С., 1987.
30. Илинденско–Преображенското въстание 1903 - 1968. С., 1968.
31. Илинденско–Преображенското въстание 1903г. Военна Подготовка и провеждане. С., 1992.
32. Кандиларов, Г. Българските гимназии и основни училищ в Солун. С., 1930.
33. Караманджуков, Хр. Западнотракийските българи в своето културно историческо минало, с особен поглед към тяхното политикореволюционно движение. С., 1934.
34. Караманджуков, Хр. Родопа през Илинденско–Преображенското въстание. С., 1986.
35. Карапетров, П. Славейно. Минало. Пловдив, 1948.
36. Куманов, М. Македония. Кратък исторически справочник. С., 1993.
37. Кърничева, М. Защо убих Тодор Паница. С., 1993.
38 Материали за историята на Македонското освободително движение. Съобщава А.Милетич. No. 1 - 11. С., 1925 - 1931.; Фототипно издание от 1983.
39. Матов, Хр. Мълчалцвецът от Струга. С., 1993.
40. Михайлов, И. Спомени. т.III.
41. Миноски, М. ВМРО по Илинденското востание (од 1903 до 1908 година). –В.: Златна книга. 100 години ВМРО. Скопие, 1993.
42. Николов, Т. Спомени из моето минало. С., 1989.
43. Орманджиев, И. Документи за българското национално освободително движение в Тракия след Преображенското въстание през 1903г. –В.: Известия на Института по История, т.II, 1962.
44. Орманджиев, И. Приноси към историята на въстаническото движение в Одринско 1895 - 1913. кн.III, С. 1933г.
45. Панайотов, А. Илинденско–Преображенско въстание 1903г. С., 1983.
46. Панайотов, А. Родопите по време на Илинденско–Преображенското въстание. – В.: 90 години Илинденско–Преображенско въстание. С., 1994.
47. Пандев, К. Националноосвободителното движение в Македония и Одринско 1878 - 1903. С., 1979.
48. Пасков, Р. Борис Сарафов (1872 - 1907). – В.: Военноисторически сборник, 1992, кн.2-3
49. Пасков, Р. Горноджумайското въстание 1902 година. – В.: Военноисторически сборник, 1985, кн.1.
50. Пасков, Р. Роля и участие на българските военнослужещи в Илинденско–Преображенското въстание 1903г. – В.: Военноисторически сборник, 1983, кн.3.

51. 50 години Илинденско въстание. Статии и спомени. С., 1953.
52. Петров, Т. Въоръжената борба на ВМОРО в Македония и Одринско (1904 - 1912). С., 1991.
53. Петров, Т. Непубликувани документи на П.К.Яворов за участието му в Балканската война 1912 - 1913 година. – В.: Военноисторически сборник, 1990, кн.2.
54. Петров, Т., Ц. Билярски. Документи за дейността на Дамян Груев. - В.: Военноисторически сборник, 1989, кн. 6.
55. Петров, Т., Ц. Билярски. Уставът и правилниците на Вътрешната Македоно Одринска Революционна Организация, приети на Рилския конгрес 1905 година. - В.:Военноисторически сборник, 1984, кн. 5.
56. Попниколов, Д. Преображенското Въстание. С., 1982.
57. Първанов,А. Македонският въпрос от Освобождението1878 г. до Балканската война 1912 г. - В.:Изследвания по Македонския въпрос. кн. първа. С., 1993.
58. Радев,С. Ранни спомени. С.,1994.
59. Сб.Илинден. 1903-1922 г. В памет на голямото македонско въстание. С., 1922.
60. Свирчев,П., Д. Илиева. Поверителен доклад от Андрей Тошев по македонския въпрос от 1907 г. - В.:Известния на Държавните Архиви, 1992, т. 64.
61. Силянов, Хр. Освободителните борби на Македония. т.1-2. С., 1933. Фототипно издание от 1983.
62. Силянов, Хр. Писма и изповеди на един четник. Спомени от Странджа. От Витоша до Грамос. С., 1984.
63. Солунският конгрес през 1903 година. - В.: Илюстрация Илинден, 1933, бр. 7-8.
64. Спиров, Н. Преображенското въстание. Борбите на тракийските българи за националното освобождение 1878 1903. С., 1983.
65. Спространов, Е. Дневник 1901 - 1907. т. 1, С., 1994.
66. Стоянов, Ст. Изграждане и дейност на Вътрешната Македоно-Одринска Революционна Организация в Одринска Тракия / 1893-1912г /. - В.:100 години Вътрешна Македоно Одринска Революционна Организация. С., 1994.
67. Талев, Д. Съчинения. т. 6. Гласовете ви чувам. С., 1973.
69. Тошев, А. Бегли спомени. С., 1931
70. Трайчев , Г. Принос към историята на революционното дело в Македония /Прилепско/. С.,1925.
71. Тренев,Г. Из моя дневник. -В.:Илюстрация Илинден, 1930, бр 9, 10.
72. Трифонов,В. Леринско в цифри. - В.: Илюстрация Илинден,1940,бр.3.
74. Хайтов, Н. Родопските комити разказват. С., 1972.
75. Татарчев, Хр. Спомени. Документи. Материали. С., 1989.
76. Черногорски, С.Николай Делчев. - В.: Македонска зора. С.,1904, бр.3.
77. Ципушев, К. 19 години в сръбските затвори. спомени. С., 1943.
78. Църнушанов, К. Димитър Талев в моите спомени. С., 1992.
79. Църнушанов, К. Многократните изяви на националното самоопределение на македонските българи. С., 1992.
80. Шалдев, Хр. Из записките на Иван Х. Николов. - В. :Илюстрация Илинден, 19936, бр. 8.
81. Шатев, П. В Македония под робство. С.,1983.
82. Яворов, П. К. Съчинение, т. II, 1934.

Вестници и списания

1. Балканска трибуна, 1907, Бр. 351-355
2. Български доброволец, 1935, Бр. 5-6
3. Български юг, 1943, бр. 66.
4. Вечерна поща, 1904, бр. 1119; 1907, бр.2208-2249.; 1909, бр.2845.
5. Дума,Стара Загора, 1944, бр. 1131.
6. Държавен вестник, 21.III. 1918 г, бр. 63.
7. Зора, 1907, бр.
8. Изгрев,г.IV, 1903, бр. 8.
9. Илинден, 1907, бр. 2. бр. 9.;1908, бр. 10-11.

10. Македония, 1993, бр. 18, 29, 43.
11. Мир, 1903, бр. 1326.
12. Нова Тракия, 1993, бр. 3.
13. Отбрана, Стара Загора, 1899, бр.19-20.
14. Отзив, 1903, бр. 546.
15. Революционен лист, 1905, бр. 16.
16. Родина,1916,бр.213.
17. Синя поща,Стара Загора, 1992, бр. 27.;1993,бр. 17.
18. Софийски общински вестник, 1918, с. 32.
19 Стара Загора,Ст.Загора, 1993, бр. 18.
20. Тракия, 1993, бр. 4.
21. Бунтовник, 1903, кн. 1.
22. Гласник на ИНИ,Скопие, 1966, кн. 2-3.;1971, кн. 3.

Използвани архиви

НБЦМ – БИА
1. ф. 42, а.е.29.
2. ф. 224, а.е.50.
3. ф. 326, а.е. 4.
4. ф. 583, оп.1, а.е.66.
5. ф. 641, а.е.13.
6. ф. 641, а.е.16.

ЦДИА
1. ф. 1, оп. 1, а.е. 4.
2. ф. 396, оп. 2, а.е. 16.
3. ф. 526, оп. 1, а.е. 341.
4. ф. 847, оп. 9, а.е. 4.
5. ф. 1075, оп. 1, а.е. 28.

ОДА – Стара Загора
1. ф. 77к, а.е. 12.
2. ф.л.ф. 1659, Василев, В. Станчев.

СЪДЪРЖАНИЕ

Вместо увод 7
Иван Гоергиев Гарванов 15
Константин (Вълчо) Антонов 30
Петър Андреев 33
Тота Дончева 35
Борис Георгиев Тиков (Калоян) 36
Димитър Андонов 37
Нестор Байков Тенев 37
Никола (Кольо) Вълчев 37
Димитър Георгиев Загорски 41
Димо Николов Славов 44
Дончо Тодоров – Гайтанджийски 45
Георги Попов –Яврикоов 46
Марин Георгиев 46
Наню Момчев 46
Никола (Николай) Дечев 46
Никола Георгиев Дочев 54
Никола Костов Жеков – Жекоолу 54
Стефан Иванов Чавдаров 56
Тачо Хаджистоенчев 59
Тодор Георгиев 61
Васил Попов 63
Стойно Ганев Черногорски 67
Боньо Стоянов 68
Ангел Диамандиев 69
Димо Тютюнджиев 69
Диньо Динев 69
Иван Колчев Хаджигенчев 69
Иван Хаджистоенчев 71
Иван Хаджиноколов Стефанов 72
Йосиф (Йоско) Панайотов 73
Костадин Черепов 73
Марко Несторов Марков 73
Митьо Ламбев 73
Никола Христов 74
Петър Чапкънов 74

Слави Николов Славов 74
Стоян Медникаров 75
Тодор Иванов Чанлийски 75
фелдфебел Димов 76
Христо Старшията 77
Стойчо Н.Струнчев 77
Тодор Д.Ангелов 77
Васил Д.Манолевски 77
Димитър Ил.Кавгазов 77
Иван Славов 77
Никола Каишев 78
Дякон (Евтимий) Шапкарев 79
Стамо Гогов Урумов 79
Митрополит Методий Кусев 85
Митрополит Григорий Охридски и Пелагонийски 86
Митрополит Борис Охридски 89
Андрей Славов Тошев 91
Александър Екзарх 93
Начо Атанасов Начев 93
Слави Костов Жеков 94
Стефан К.Салгънджиев 94
И още няколко имена 96
Вместо заключение 97
Използвана литература и публикувани документи 99
Съдържание 105

Допуснати грешки

1. На стр. 7 ред 11 вместо Румелия да се чете Източна Румелия.

2. На стр. 38 ред 22 да се чете до паднали седем души (да не се чете между които временния войвода Никола Божков).

3. На стр. 38 ред 25 вместо Антонов да се че те Андонов.

4. На стр. 50 ред 2-3 вместо Кратовската чета на Григор Манасиев да се чете кратовската чета на Григор Манасиев и подпоручик Иван Топчев.

5. На стр. 50 под снимката да се чете: Войводи на съвещание в Осоговския Балкан: прави от ляво на дясно - Никола К. Жеков, Коста Кондов, поручик Сотир Атанасов, Тимо Ангелов, Никола Дечев, Кольо Сарафчето; седнали - Иван Байчев, Питу Гули, Коста Мазнейков, Андрей..... и Тодор Христов.

6. На стр. 62 под снимката се внася допълнително следния текст: първият от ляво на дясно прав е Иван Хаджи Николов Стефанов.

7. На стр. 70 ред 10 да се чете месец юни.

8. На стр. 94 името Стефан К. Салгънджиев, да се чете Стефан Колчев Салгънджиев.

9. На стр. 103 ред 10 вместо Николай Делчев да се чете Николай Дечев.

10. На стр. 106 е изпуснато името на Георги Христов Стайнов, което трабва да стои между Васил Д. Манолевски и Димитър Ил. Кавгазов.